

Marit Ekne Ruud
Ragnhild Skogheim

Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen

NIBR

By- og regionforskningsinstituttet

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen

Andre publikasjoner fra NIBR:

NIBR-rapport 2016:13

**Norsk kulturminnefond som statlig
forvaltningsorgan – en evaluering**

NIBR-rapport 2010:4

**Kulturarv og stedsidentitet.
Kulturarvens betydning for
identitetsbygging, profilering og
næringsutvikling**

Publikasjonene
kan skrives ut fra
<http://www.hioa.no/nibr>

Marit Ekne Ruud
Ragnhild Skogheim

Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen

NIBR-rapport 2018:11

Tittel: Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen

Forfatter: Marit Ekne Ruud og Ragnhild Skogheim

NIBR-rapport: 2018:11

ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-8309-250-9 (Trykket)
978-82-8309-253-0 (Elektronisk)

Prosjektnummer: 200881

Prosjektnavn: Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen

Oppdragsgiver: Regionrådet for Fjellregionen

Prosjektleder: Marit Ekne Ruud

Referat: Rapporten gir en oversikt over kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen. Formålet med arbeidet har vært å dokumentere hvilken kompetanse kulturminnemiljøet i dette området har og hva som er spesielt for miljøet. Rapporten viser et bredt omfang av kulturminnemiljøer og mangfoldet av aktører som er involvert. I dette inngår ulike typer institusjoner og næringer som omfattes av kulturminnefeltet, samt omfanget av sysselsatte og nøkkeltall som økonomi og omsetning der det har vært mulig å fremskaffe dette.

Sammendrag: Norsk og engelsk

Dato: Juni 2018

Antall sider: 70

Utgiver: By- og regionforskningsinstituttet NIBR
OsloMet - storbyuniversitetet
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 OSLO
Telefon: (+47) 67 23 50 00
E-post: post-nibr@oslomet.no

Vår hjemmeside: <http://www.oslomet.no/nibr>

Trykk: X-idè
Org. nr. NO 997058925 MVA
© NIBR 2018

Forord

Rapporten er skrevet på oppdrag for Regionrådet for Fjellregionen. Rapporten gir en oversikt over kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen og hvilken kompetanse kulturminnemiljøet representerer.

Oppdraget er gjennomført av By- og regionforskningsinstituttet (NIBR - OsloMet) ved kulturhistoriker (etnolog) Marit Ekne Ruud (prosjektleder) og sosiolog Ragnhild Skogheim. Prosjektet har hatt en ramme på rundt 5 ukesverk.

Rapporten er basert på intervjuer med nøkkelinformanter, samt på informasjon hentet fra årsmeldinger, rapporter og hjemmesider. Vi vil takke informantene på Røros som tok seg tid til å snakke med oss.

Oslo, august 2018

Berit Nordahl
Forskningssjef

Innhold

Forord	1
Sammendrag.....	5
Summary	9
1 Innledning.....	14
1.1 Røros og Fjellregionen	14
1.2 Kulturminnemiljø, kompetanse og verdiskaping.....	16
2 Historikk	18
2.1 Fredningshistorien	18
2.2 Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen.....	19
3 Bergstaden med omgivelsene.....	22
3.1 Bygningsarven.....	22
3.2 Kulturlandskapet	22
3.2.1 Småsetran	23
3.2.2 Vingelen.....	23
3.2.3 Nærjordet	23
3.3 Naturlandskapet	24
4 Miljøer, bedrifter og næringer som relateres til kulturminnevernet	26
4.1 Kulturminnemiljøer innen forvaltningen	27
4.1.1 Røros kommune med byantikvar og verdensarvkoordinator	27
4.1.2 Norsk kulturminnefond	29
4.1.3 Rørosmuseet med Verdensarvsenteret og Bygningsvernsenteret.....	30
4.1.4 Fagskole i bygningsvern	34
4.1.5 Verdensarvrådet	34
4.1.6 Norges verdensarv	35
4.1.7 Norges verdensarv i en internasjonal kontekst.....	36
4.1.8 Andre kulturminnemiljøer i Fjellregionen og Circumferensen	37

4.1.9	Musea i Nord-Østerdalen	40
4.1.10	Folldal Gruver	41
4.1.11	Naturforvaltningen (Nasjonalparkforvaltere og Statens Naturoppsyn)	41
4.1.12	Statskog.....	42
4.1.13	Statsbygg.....	43
4.2	Ideelle organisasjoner	44
4.2.1	Røros museums- og historielag.....	44
4.2.2	Fortidsminneforeningen Den gamle Bergstad.....	44
4.2.3	Røroskuas venner.....	45
4.3	Andre relevante miljøer innen kulturminnefeltet	45
4.3.1	Elden.....	45
4.3.2	Vintervukka Os, Ålendåggån og Olsok på Tolga	45
4.3.3	Vinterfestspill i Bergstaden.....	46
4.3.4	Rørosmartna`n.....	47
4.3.5	Rørosregionens Næringshage.....	47
4.3.6	Rådhuset Vingelen	48
4.3.7	Rørosmat	48
4.3.8	Destinasjonen Røros	49
4.4	Nøkkeltall	50
4.4.1	Ansatte tilknyttet kulturminnemiljøet	50
4.4.2	Besøkende til Røros.....	51
5	Andre nasjonale kompetansemiljøer.....	52
5.1	Bryggen i Bergen og Bergen	52
5.2	Nidarosdomen og Trondheim	54
5.3	Rjukan og Notodden	55
5.4	Stiftelsen Lillehammer museum - Maihaugen og Norsk håndverksinstitutt	56
6	Røros og Fjellregionen som kompetansemiljø.....	58
6.1	Kulturarv både som mål og virkemiddel	58
6.1.1	Stedets mange identiteter	58
6.2	Røros som kulturkommune i konkurranse med andre.....	60
6.2.1	Norges beste kulturkommune.....	60
6.2.2	Rørosmeieriet kåret som bærekraftig produkt.....	61
6.3	Rekruttering av håndverkere	61
6.4	Kulturminner som hverdagens omgivelser	63
7	Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen - sentrale funn	64
7.1	Mange aktører er involvert	64
7.2	Nettverk styrker kompetansen.....	66

7.3	Hva får kommunene rundt Røros ut av verdensarven?	66
7.4	Hva skiller miljøet på Røros fra de andre nasjonale miljøene?.....	67
7.5	Kan miljøet samlet håndtere nasjonale funksjoner?...	68
7.6	Hvordan utnytte potensiale bedre?.....	69
	Litteratur	70

Sammendrag

Marit Ekne Ruud og Ragnbild Skogheim

Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen

NIBR-rapport 2018:11

Rapporten gir en oversikt over kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen. Formålet med arbeidet har vært å dokumentere hvilken kompetanse kulturminnemiljøet i dette området har og hva som er spesielt for miljøet. Rapporten viser et bredt omfang av kulturminnemiljøer og mangfoldet av aktører som er involvert. I dette inngår ulike typer institusjoner og næringer som omfattes av kulturminnefeltet, samt omfanget av sysselsatte og nøkkeltall som økonomi og omsetning der det har vært mulig å fremskaffe dette.

I rapporten har vi også sett hvilken posisjon kulturminnemiljøet på Røros-området har sammenlignet med fire andre nasjonale kompetansesentre: Nidaros i Trondheim, Bryggen i Bergen, Museene på Lillehammer og Industriarbeidermuseet på Rjukan.

Arbeidet er basert på informasjon som er innhentet gjennom intervjuer med nøkkelaktører innen kulturminnevernet på Røros, samt fra nettstedet og rapporter om virksomhetene som har berøringspunkter med kulturminnemiljøet i eller i omkretsen til Røros.

Det vært vanskelig å fastslå nøyaktig hvor mange som jobber innen kulturminnevernet og som har dette som levebrød. Men vi antyder et tall mellom 100 og 110 personer som enten er ansatt i de største kulturinstitusjonene / virksomhetene, som er håndverkere eller som er tilknyttet nettverket rundt Verdensarven (Norges Verdensarv, Verdensarvrådet og Verdensarvkoordinatoren). Det dreier seg om representanter fra kommunene, fylkeskommunene og museer. I tillegg kommer de virksomhetene som kan knyttes til feltet gjennom næringsvirksomhet. Her kan det dreie seg om 70-80

personer knyttet enten til produksjon av lokal mat eller til Destinasjon Røros.

Mange aktører er involvert i kulturminnefeltet

Innenfor kulturminnefeltet i Røros og i Fjellregionen finner vi en rekke ulike fagpersoner og fagmiljøer som på ulike måter bidrar til et omfattende fagmiljø:

- *Innen forvaltningen.* De to *fylkeskommunene* Hedmark og Sør-Trøndelag har viktige roller som kulturminneaktører i de berørte områdene rundt Røros og Cicumferensen, blant annet ved å gi råd og saksbehandle etter kulturminneloven og plan og bygningsloven. *Riksantikvaren* er også sentral som forvaltningsmyndighet, og gir økonomisk støtte til stillinger og virksomheter. I kommunene har foruten ansatte i kulturkontorene også de som utarbeidet plandokumentene sentrale roller når de gjelder å forvalte kulturminner.
- *Håndverkere.* Særlig innen bygningsvernet er det flere aktører i regionen som innehar og utvikler kunnskap om antikvariske håndverksprinsipper, enten det dreier seg om snekkerhåndverket, malingsteknikker, takdekking eller muring.
- *Fagpersoner innen kulturminnevernet.* Ansatte på museene, i kommunenes planavdeling, på kulturkontorene og innen naturforvaltningen representerer omfattende kompetanse innen sine fagfelt. Det dreier seg om alt fra vern, konservering og kunnskapsformidling til planarbeid.
- *Kulturnæringer.* En del av næringslivet har utviklet næringsvirksomheten som en følge av verdensarvstatusen, dette gjelder særlig innen matkultur. I tillegg er turistnæringen en viktig aktør.
- *Frivillige.* Rapporten har avdekket en rekke aktiviteter og miljøer som er knyttet til kulturfeltet, men som ikke har dette som profesjon. Her bør særlig betydningen av historielagene fremheves.

Nettverk styrker kompetansen

Rapporten har avdekket en rekke nettverk og samarbeidsrelasjoner på tvers av forvaltningsnivåer, fagområder og kommuner. Gjennom nettverk og samarbeidsorganer både innen den kommunale- og regionale forvaltningen, miljøet rundt verdensarven, fagfolk innen kulturvern, naturvern og håndverk, reiseliv og næringsutvikling er det tydelig at arbeidsmåter, kompetanse og felles forståelse for arbeidet styrkes.

Verdensarven har betydning for kommunene rundt Røros

Vi ser at kulturminnene i nabokommunene har fått en annen status med verdensarven, er også at det faglige nettverket har betydning både for de som skal forvalte kulturarven og for sysselsetting/håndverksbedrifter. Fordi kommunene er en del av verdensarven kan de blant annet søke Riksantikvaren om støtte til istandsetting av kulturminner og støtte til prosjekter. Kulturminnene er også viktige markører både for å kunne markedsføre kommunene utad som turistdestinasjon og markører for innbyggerne som for eksempel samlingssted for arrangementer og som kunnskapsformidling.

Fagmiljøet på Røros og omegn har større bredde enn de andre nasjonale miljøene

Hovedinntrykket er at kulturminnemiljøet rundt Røros og omegn først og fremst utmerker seg med *bredden i kompetanse*, og som dreier seg om både vern og forvaltning av kulturminner, kulturlandskap og om natur, samt om kompetanse på bygningsvern og bygningshåndverk etter antikvariske prinsipper. Dette er i stor grad også knyttet til *det rurale*, og som de andre miljøene i mindre grad ivaretar.

Sammenlignet med de andre nasjonale miljøene ser vi at disse har omfattende kompetanse på sine områder, enten det handler om antikvariske håndverksteknikker, konservering av gjenstander eller kulturhistorisk kompetanse om kulturminnene generelt. Så langt vi kan se har ikke de andre miljøene den samme bredden i arbeidet med i kulturminner som vi finner på Røros og omegn, selv om flere av de andre miljøene har større fagmiljøer.

Miljøet samlet kan håndtere nasjonale funksjoner

Slik vi ser det vil kulturminnemiljøet i og rundt Røros kunne ha nasjonale funksjoner knyttet til vern og forvaltning av kulturmiljøer. Dette fordi miljøet i og rundt Røros først og fremst utmerker seg med en bredde i kompetansen som vi ikke finner i like stor grad i de andre miljøene vi har sett på. Det er særlig kombinasjonen av kompetanse på kultur- og naturforvaltning som utmerker seg, der forvaltning av kulturminner i stor grad knyttes til den gamle bergverksdriftens kulturlandskap.

I den sammenheng vil det være viktig å utvikle strategier for dette lokalt, og å styrke og videreutvikle både de enkelte miljøer som Bygningsvernsenteret, nettverkene knyttet til Verdensarvkoordinatoren, Kulturminnefondet og museene og båndene miljøene imellom.

Forslag til hvordan potensiale kan utnyttes bedre

Det er liten tvil om at Røros og omegn genererer verdier i form av arbeidsplasser og kunnskapsutvikling som er relatert til kulturminnefeltet. Samtidig kan det alltid være potensiale for å bli bedre:

- Potensiale for markedsføring. I hvilken grad gjenspeiles for eksempel Verdsarv-statusen i bedriftene og i næringslivet generelt?
- Potensiale for å utvide overnattingstilbudet ved å kunne tilby flere alternativer som er billigere enn det dagens hoteller kan tilby.
- Bevissthet knyttet til verdensarven – hvor viktig er status som Verdsarv-by for folk flest? I den sammenheng bør det utvikles et utdanningstilbud på videregående nivå for å bidra til å sikre rekruttering av håndverkere lokalt.
- Sterkere profilering og aktivitet internasjonalt. Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen har en «høy stjerne» i det internasjonale kulturminnemiljøet. Sett i lys av at feltene natur-kultur-samfunn styrkes innenfor UNESCO-systemet, er verdensarven Røros bergstad og Circumferensen et godt eksempel fra både naturens side og innenfor forvaltningen.

Summary

Marit Ekne Ruud and Ragnbild Skogheim

The cultural heritage milieu in Røros and the Mountain Region (Fjellregionen)

NIBR Report 2018:11

The report offers a synopsis of the cultural heritage milieu in Røros and the surrounding Mountain Region (Fjellregionen). The purpose of the work was to document the different types of expertise within the cultural heritage milieu in the area and the special features of that milieu. The report reveals a wide range of cultural heritage milieus and diverse selection of actors who are involved. These include various types of institutions and businesses contained within the cultural heritage field, together with the extent of employment and key figures such as the economy and sales where this information was accessible.

We also look in the report at the position of the cultural heritage milieu in the Røros area compared to four other national centres of expertise: Nidaros in Trondheim; Bryggen in Bergen; Lillehammer Museums; and the Industrial Workers Museum at Rjukan.

The work is based on information obtained during interviews with key figures in the Røros cultural heritage field, as well as from websites and reports on activities associated with the cultural heritage field in or around Røros.

It proved difficult to determine exactly how many people work in the field of cultural heritage and who have it as their livelihood. However, we hazard a number at between *100 and 110 people* who are employed either in the largest cultural institutions/enterprises, who are skilled craftspeople or connected to the network around World Heritage (Norway's World Heritage, World Heritage Council and World Heritage Coordinator). They include

representatives from the municipalities, county municipalities and museums. In addition there are businesses and enterprises with affiliations to the field via their commercial activities. The number here can be as many as 70–80 people involved either in the production of local food or with Destination Røros.

Many players involved in the cultural heritage field

There is a variety of different experts and professional environments within the cultural heritage field in Røros and Mountain Region that contribute in various ways to an extensive professional milieu:

- *Within the administration.* The two county municipalities of Hedmark and Sør-Trøndelag play an important role as cultural heritage players in the involved areas around Røros and wider surroundings, among other things by tendering advice and processing issues in compliance with the Cultural Heritage Act and the Planning and Building Act. The *Directorate for Cultural Heritage (Riksantikvaren)* is also central as an administrative authority, providing financial support for jobs and activities. In addition to staff at the cultural offices, personnel in charge of drafting the planning documents also play a key part in the management of cultural monuments.
- *Craftspeople.* Particularly in the field of building conservation, there are several players in the region who possess and develop knowledge of historical principles of craftsmanship, whether it be carpentry, painting techniques, roofing or masonry.
- *Professionals in the field of cultural heritage.* Staff at the museums and personnel in the municipalities' planning departments, at the cultural offices and in the area of nature management, represent extensive expertise in their specific areas. This includes everything from protection, conservation and dissemination of knowledge to planning.
- *Cultural industries.* One segment of the business community has developed commercial activities as a result of World Heritage status, especially in the area of food culture. In addition, the tourism industry is an important player.

-
- *Volunteers*. The report discovered a number of activities and milieux with links to the cultural field, but without them figuring as a profession or career. In this context, the importance of the local history associations should be emphasized.

Networks strengthen expertise

The report found a number of networks and partnerships across administrative levels, disciplines and municipalities. It is clear that working methods, expertise and a common understanding of the work are strengthened by the networks and collaborative bodies in both the municipal and regional administration, the milieu around the World Heritage site, specialists in the protection of cultural values, nature conservation and craftsmanship, tourism and economic development.

World Heritage is important for the municipalities surrounding Røros

We see that cultural artefacts in neighbouring municipalities have acquired a different status with the World Heritage appellation, and also that the professional network is of importance both to the people who manage the cultural heritage and for employment/craft industries. Insofar as the municipalities are part of the World Heritage site, they can, among other things, apply for support from the Directorate for Cultural Heritage for help to renovate cultural monuments and for other projects. The cultural monuments are also important identifiers both as a means of marketing the municipalities as tourist attractions and for the inhabitants, such as social venues for events and to disseminate knowledge.

The professional milieu in Røros and its surroundings has greater breadth than the other national centres of expertise

The main impression is that the cultural heritage milieu around Røros and the surrounding area is characterised first and foremost by its *breadth*, which extends across conservation and management of cultural heritage, cultural landscapes and nature, as well as building conservation expertise, and building craftsmanship based on historical principles. This is also largely linked to the *rural nature* of the area, an aspect the other milieux are less concerned with.

Compared with the other national centres of expertise, we see that the Røros-based milieux possess extensive expertise in their particular areas, whether it is historical craft techniques, conservation of objects or cultural history expertise regarding cultural heritage in general. As far as we can see, the other centres do not have the same breadth in their work on cultural monuments as we find in Røros and surrounding areas, although some of them have a larger professional milieu.

In sum, the milieu can handle national functions

As we see it, the cultural heritage milieu in and around Røros could perform national functions related to the conservation and management of cultural heritage sites and monuments. This is because the milieu in and around Røros is first and foremost characterised by a breadth of expertise do not find replicated in the other milieux we have looked at. It is especially the combination of expertise in relation to cultural heritage and nature management that stands out, where the management of cultural heritage is intimately linked to the cultural landscape of the old mining industry.

In this context, it will be important to develop strategies locally and to strengthen and further develop both the individual milieux such as the Building Conservation Centre (Bygningsvernsenteret), the networks associated with the World Heritage Coordinator, the Cultural Heritage Fund and the museums and ties between the different milieux.

Suggestions on utilising the potentials better

There is little doubt that Røros and its surroundings generate values in terms of jobs and knowledge development related to the cultural heritage field. At the same time, there will always be a potential to do better:

- Marketing potential. To what extent, for example, is World Heritage status reflected in the businesses and private sector generally?
- Potential to expand accommodation for visitors by increasing the number of more affordable alternatives than the hotels can offer at the moment.

- Awareness of World Heritage status. How important is the status as a World Heritage site to most people? In this context, an education programme should be developed at the upper secondary level to ensure craftspeople are recruited locally.
- Strengthen promotion efforts and activity internationally. The World Heritage site of the old mining town of Røros and its surroundings are highly acclaimed in the international cultural heritage field. In view of the fact that the fields of nature-culture-society are being strengthened within the UNESCO system, the World Heritage site of the old mining town of Røros and its environs is a good example both from the perspective of nature and within the administration.

1 Innledning

Denne rapporten er skrevet på oppdrag for Regionrådet for Fjellregionen. Rapporten gir en oversikt over kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen. I dette inngår hvilke type institusjoner og næringer som omfattes av kulturminnefeltet, samt omfanget av sysselsatte og nøkkeltall som økonomi og omsetning der det har vært mulig å fremskaffe dette.

Formålet med prosjektet har vært å dokumentere hvilken kompetanse kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen har og hva som er spesielt for miljøet. I rapporten har vi også sett hvilken posisjon kulturminnemiljøet på Røros-området har sammenlignet med fire andre nasjonale kompetansesentre: Nidaros i Trondheim, Bryggen i Bergen, Museene på Lillehammer og Industriarbeidermuseet på Rjukan.

Arbeidet er basert på informasjon som er innhentet gjennom intervjuer med nøkkelaktører innen kulturminnevernet på Røros, samt fra nettstedet og rapporter om virksomhetene som har berøringspunkter med kulturminnemiljøet i eller i omkretsen til Røros.

1.1 Røros og Fjellregionen

Røros kommune er en av åtte kommuner som utgjør Fjellregionen som delvis er i Hedmark fylke, delvis i Sør-Trøndelag. Røros ligger i Trøndelag fylke og har 5663 innbyggere (4. kvartal 2017).

Historien om Røros dreier seg først og fremst om virksomheten og miljøet rundt kobbergruvene og gruveindustrien, som dannet grunnlaget for etableringen av Bergstaden Røros. Røros omgis også av Circumferensen som er det gamle privilegieområdet til Røros Kobberværk. Arealet er en sirkel med radius på 45,2 km med sentrum på Storwartz.

De andre kommunene har på ulike måter relasjoner til Røros som, sammen med Tynset, er den største kommunen i regionen, enten det dreier seg om arbeidsplasser med pendling til Røros eller lokal næringsvirksomhet som er tilknyttet Røros, eller de har kulturminner som omfattes av cirkumferensen.

Som det fremkommer har kommunene flotte naturomgivelser og kulturminner/-miljøer som er kvaliteter både for lokalbefolkningen og tilreisende.

Tolga kommune ligger i Hedmark, mellom regionsentrene Røros og Tynset, og har 1553 innbyggere (4. kvartal 2017). Kommunen har et sentrum med gamle bevarte gårder, samt *fjellbygda og nasjonalparklandsbyen Vingelen* som er en av Norges best bevarte bygder, både hva angår bygningsvern og kulturlandskap.

Holtålen kommune ligger i Trøndelag fylke, 30 km nord for Røros, og har 2028 innbyggere (4. kvartal 2017). Kommunen er blant annet kjent for sine mange kulturminner og gruvehistorie.

Alvdal kommune ligger i Hedmark fylke, ca. 20 km sør for Tynset, og har 2424 innbyggere (4. kvartal 2017). Kommunen er blant annet kjent for Aukrustsenteret, Tronfjellveien, Alvdal vestfjell og Jutulhogget.

Tynset kommune er også lokalisert i Hedmark fylke, og har 5604 innbyggere (4. kvartal 2017). Det er regionsenter i Nord-Østerdal og rommer derfor mange funksjoner som betjener hele regionen. Kommunen har varierte naturområder og rik gruvehistorie med blant annet Røstvangen gruver.

Folldal kommune i Hedmark fylke, ligger ca 40 km. nordvest for Alvdal og har 1569 innbyggere (4. kvartal 2017). Kommunen er blant annet kjent for Folldal gruver/Folldal nasjonalparksenter, og har flere landskapsvernområder og er en del av Rondane Nasjonalpark med Nasjonal turistvei Rondane og Dovre nasjonalpark.

Os kommune i Hedmark fylke ligger 14 km. sør for Røros og har 1936 innbyggere (4. kvartal 2017). Kommunen er kjent for Forollhogna nasjonalpark. I kommunen ligger bygda Narjordet som har store verdensarvverdier knyttet til virksomheten ved Røros Kobberverk.

Rendalen kommune ligger i Hedmark fylke, ca. 60 km sør for Tynset og har 1827 innbyggere. Rendalen er også kjent for Norges eneste innlands fiskevær, Fiskevollen ved Sølensjøen, Bull-museet og flotte naturomgivelser.

1.2 Kulturminnemiljø, kompetanse og verdiskaping

Det er mange aktører som samspiller mellom utvikling, bruk og vern på Røros og omegn. Huseiere, grunneiere, næringsliv, kommunene og formidlingsinstitusjonene skal både leve av og leve med kulturminnemiljøet, og mange arbeidsplasser innen håndverk, forvaltning og formidling er direkte knyttet til arbeidet med å ta vare på og formidle verdensarven.

Ved å dokumentere kompetansen som finnes på kulturminnefeltet i Røros og i Fjellregionen er det naturlig å se dette i sammenheng med verdiskaping. Verdiskaping har først og fremst vært brukt i økonomiske termer forstått som økonomiske ringvirkninger. Dette kom for alvor inn på kulturminnefeltet gjennom St.meld. 16 (2004-2005) og førte til etableringen av Verdiskapingsprogrammet, og i St. meld. 22 fra samme år innføres kulturbaserte næringer der en så samvirke mellom kultur og næring (Skogheim og Vestby 2010).

I en rapport utarbeidet av Distriktssenteret i 2017 benyttes begrepet *bred verdiskaping*. Bred verdiskaping handler om å sammenhenger mellom økonomisk, miljømessig, kulturell og sosial verdiskaping, og å utnytte dette samspillet til å skape større lokal merverdi. Tilnærmingen er et verktøy for å arbeide strategisk med å se de ulike formene for verdiskaping i sammenheng og styrke bærekraften i lokalsamfunn.¹

I rapporten vises det hvordan blant annet Røros har lykket med å bygge bro mellom ulike interesser som arbeider med natur- og kulturressurser for å få til god samfunnsutvikling. Det påpekes at aktørene i Røros har arbeidet brett med kvaliteter for hele samfunnet, og at de er opptatt av å ta vare på allsidigheten.

En stor styrke på Røros er at lokalsamfunnet har flere ben å stå på, og det er viktig at stedet ikke går fra å være et ensidig industristed til ensidig reiselivssted. Mye av samfunns- og næringsutviklingen i

¹ Verdiskaping basert på natur- og kulturressursar. Distriktssenteret 2017.

dag bygger på det vernet som Røros har i ulike former. Enten det er bygningsvern, annet kulturvern eller klassisk naturvern.

Distriktssenterets rapport påpeker videre at den sosiale verdiskapingen har økt de siste årene, og kulturarrangementer som gir store økonomiske ringvirkninger betyr mye for kulturell og økonomisk verdiskaping. Blant annet er satsingen på lokalmat basert på en tanke om å ta vare på naturressursene og produsere mat på en bærekraftig måte. På den måten blir den miljømessige verdiskapingen styrket, blant annet gjennom å stimulere til bruk av utmarksbeite og dermed mindre bruk av kraftfôr.

Tilnærmingen som er gjengitt her benyttes også i denne rapporten for å forstå verdien av den lokale kompetansen for kulturminnemiljøet på Røros og omegn.

2 Historikk

I dette kapitlet gir vi en kortfattet presentasjon av historikken og framveksten av Røros og Fjellregionen, inklusive nasjonale og regionale myndigheters interesse for og kontakt med Rørosområdet. I dette inngår fredningshistorien og verdensarvhistorikken.

2.1 Fredningshistorien

Kobbergruvene og gruveindustrien er bakgrunnen for at Bergstaden Røros ble etablert der den er. På den måten kan man si at det er naturressursene i utmarka som er grunnlaget for etableringen av Røros sentrum.

Det er etter hvert mange bygninger og objekter som har fått fredningsstatus på Røros. De første fredningene på Røros ble gjennomført i 1923, med Per-Amundsagården og Asengården. I 1940 fulgte andre omgang med fredninger med blant annet Proviantskrivergården, Direktørgården og Bergskrivergården. Etter 1940 var det sporadiske fredninger i bergstaden. Sangerhuset og Apotekergården ble fredete i 1983, Sleggeveien 3 i 2005 og Malmplassen og Slegghaugene i 2015. Gjennom disse fredningene ble det sikret flere bygninger og anlegg både fra overklassen og allmuen innenfor bergverkssamfunnet og jordbruket.²

I oktober 2017 ble Lorthølbua, sammen med fire andre skogshusvære i Femundsmarka fra Statskogs historie, fredet. Riksantikvaren gjennomfører det formelle vernet av skogshusene.

² «Går for fredning». Arbeidets rett 03.11.2016

De blir vernet for å fortelle om tømmertransporten fra Femunden og inn til Røros.³

Det siste vedtaket om fredning kom i februar 2018, da Finnegården i Bergmannsgata med tilhørende bygninger Gulstua, eldhus/ rullebu, fjøs med stall og loft, stall og sauefjøs og stabbur, Vognbua i Øragata 9 og «Kvithuset» på seteren Litjtrøa fjøs, uthus, og drengestue fikk vedtak om fredning.

2.2 Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen

Verdensarvkonvensjonen ble vedtatt i 1972 for å ivareta den delen av vår felles natur- og kulturarv som har så stor verdi for menneskeheten at disse skal overleveres til kommende generasjoner. UNESCOs verdensarvliste inkluderer kulturminner, kulturmiljøer eller naturområder som er av fremragende universell verdi fra et historisk, kunstnerisk, vitenskapelig eller estetisk synspunkt. Krav til områder og dets kvaliteter dreier seg om integritet (helhet), autensitet (ekthet), langsiktig beskyttelse, god forvaltning og at verdensideen må ha lokal forankring.

Pr 2018 var disse fordelt på 1092 steder, 845 kulturminner, 209 naturminner og 38 var en blanding av disse to. I Norge er det til nå åtte steder som har verdensarvstatus.

I 1980 ble Røros bergstad og Circumferensen innskrevet på verdensarvlista (UNESCO) over verdens kultur- og naturarv, som en av de få gruvebyene som finnes på denne listen. Det betød at det gatemonsteret anlagt på 1600-tallet og trehusbebyggelsen fra 1700- og 1800-tallet kom på verdensarvlista. Det ble imidlertid ikke lagt særlig merke til at det skjedde. I følge Distriktssenterets rapport sto det en notis i lokalavisa i 1980 om at verdensarvstatusen var på plass (Distriktssenteret 2017).

UNESCOs verdensarvkomité begrunner innskrivingen slik: «Røros er et særegent gruvemiljø med utelukkende trearkitektur. Byen har gjennom 333 år smeltet sammen impulser fra Tyskland, Danmark, Sverige, Trondheim og de nærmeste distriktene omkring. Dette har resultert i et trehusmiljø som bærer i seg mye av det fineste i norsk

³ «Nå blir Lorthølbua og 19 andre skogkoier fredet – skal sikre viktig kulturhistorie». NRK Trøndelag 23.10.2017.

tradisjon, og som samtidig er blitt noe helt spesielt i vårt land så vel på det industrielle, sosiale og kulturelle område som på det arkitektoniske. Røros Bergstad med sine omgivelser er et karakteristisk eksempel på en betydelig tradisjonell stil i trearkitektur og danner en enestående gruveby på en høyde 600 meter over havet.»

Bergstaden har bevart mye av sitt opprinnelige preg med gatemønster anlagt på 1600-tallet og trehusbebyggelse fra 1700- og 1800-tallet og som i dag står på Verdensarvlisten.

I begynnelsen var det ingen lokale prosesser knyttet til etableringen av Røros som verdensarv-by. Det var Riksantikvaren som tok saken til UNESCO på egen hånd. I første omgang ble Verdensarven knyttet til bykjernen med et område på ca. 1 kvadratkilometer.

Fra 1993 startet en prosess med å utvide området – en prosess som gikk over 17 år. I 2010 ble også det omkringliggende områdene rundt Røros bergstad, den såkalte Circumferensen, skrevet inn på UNESCOs verdensarvliste. Områdene omfatter ca. 165 kvadratkilometer, der hele Røros sentrum inkludert flyplassen og kobbergruvene inne på fjellet ble innlemmet. I tillegg er det en buffersone på 4800 kvadratkilometer rundt området (Distriktssenteret 2017).

Verdensarvområdet omfatter de viktigste gruveområdene samt Femundshytta, som representant for de fjerntliggende smeltehyttene og vintertransportruta fra Tufsingdal over Korsjøen til Røros. Hele Circumferensen, privilegieområdet som ble gitt til Røros kobberverk av Christian IV i 1646, får status som buffersone. Utvidelsen av verdensarvområdet var viktig for formidlingen av hele bergverkshistorien og menneskenes innsats for å overleve under svært vanskelige klimatiske forhold (kilde: Riksantikvaren).

Verdensarvstatusen var ikke udelt bejublet lokalt da den ble vedtatt, og det var en oppfatning lokalt at den ble tredd ned over hodene på dem. Arbeidet med prosessen karakterisert som uholdbar, noe som ifølge Erlend Gjelsvik ikke var uvanlig i verdensarvkonvensjonens barndom (Gjelsvik 2014). I ettertid endret holdningene seg radikalt. I følge en rapport fra Andersen og Brønne ble de fleste stolte av at de bor i, er den el av og tar vare på

et verdenskulturminne (Andersen og Brønne 2006). Verdensarvsteder blir også turistmagneter. Rundt en million mennesker besøker Røros hvert år, og mange konferanser og ulike arrangementer legges også til Røros. Mer om betydningen av Verdensarven for Røros diskuteres i et senere kapittel.

Verdensarven ble utover 2000-tallet trukket sterkere inn både i formidlingsarbeidet på museet og knyttet til turisme. I 2007 kom verdensarven med i strategiarbeidet for Destinasjon Røros (Destinasjon Røros omtales nærmere senere i rapporten). I tillegg ble verdensarven sterkt knyttet opp mot det kommunale planverket, og er i dag en viktig del av kommuneplanens samfunnsdel.

3 Bergstaden med omgivelsene

I dette kapitlet beskrives de fysiske kvalitetene på Røros og som omfatter bygningsarven, naturlandskapet og kulturlandskapet.

3.1 Bygningsarven

Gravedrift og jordbruk var grunnlaget for Røros' eksistens. Dette viser seg i byens bygningsmessige struktur.

Byplanen reflekterer en teknologisk og industriell utvikling. Tradisjonell byggeskikk i tre viser innbyggernes todelte livsgrunnlag som både bergverksarbeidere og jordbrukere. Kompakte gårdsanlegg er innpasset i et urbant planmønster og tilpasset beliggenheten i et karrig fjellterreng med ekstreme klimatiske betingelser.

Byens uttrykk er skapt av lokale byggetradisjoner og impulser som kom utenfra i forbindelse med Kobberverkets utvikling og drift (1644 – 1977). Etter at byen ble brent i 1678-79 har ingen dramatiske hendelser inntruffet, men jernbanens ankomst i 1877 førte til en total omlegging av Verkets drift samtidig med endringer innen allmenn byggeskikk.⁴

3.2 Kulturlandskapet

I tilknytning til etableringen av Røros kobberverk ble det anlagt smeltehytter og kullbrenningsmiler utenfor selve Bergstaden, i Cirumferensen, og som sammen med gammel gårds- og seterdrift og byhagene rundt Bergstaden utgjør kulturlandskapet som etter hvert fått stor verneverdi.

⁴ Riksantikvaren, nettside tema Verdensarv. lest 26.06.18.

3.2.1 Småsetran

Småsetran er et 350 år gammelt byjordbruks- og seterområde, som ligger ca 0,5-1 km sørøst for Bergstaden (Røros) sentrum.

Småsetran er kombinert byjordbruk og seterområde med en rekke intakte landskapselementer og er det best bevarte i Røros.

Småsetran er det eneste området der det gamle byjordbruks- og seterlandskap til en viss grad er bevart med oppdelt teigstruktur, godt bevarte høyløer, steingjerder og gjeller.⁵ Området er regulert til kulturhistorisk bevaringsområde med formål om å bevare landskapet og miljøets særegne karakter.

3.2.2 Vingelen

Vingelen i Tolga kommune grenser til Forollhogna Nasjonalpark er kjent for sitt velholdte kulturlandskap. Før Røros kobberverk ble anlagt i 1644, var Vingelen kirkebygda i Tolga. Tettstedet Tolga oppstod da kobberverket i 1666 bygde en smeltehytte nede ved Glåma, og har etterhvert utviklet seg til kommunesenter og hovedsogn. Bygda har en imponerende samling gamle trehus, flere av dem fra 1600-tallet. Vingelen har etablert en nasjonalparklandsby, som er et viktig kulturminemiljø med godt bevarte bygningsmiljøer med gamle tømmerstuer og med seterdrift. Landsbyen tilbyr blant annet overnatting, lokal seterkost, riding og tur med hest og vogn.

3.2.3 Narjordet

12 km øst for Os sentrum ligger den lille grenda Narjordet. Den første bosettinga i Narjordet er dokumentert tilbake til slutten av 1600-tallet, og grenda har opp gjennom tidene vært nært knyttet til kopperverket på Røros gjennom kullbrenning og transport til og fra Røros.

I dag bor det litt i overkant av 80 personer i Narjordet. Narjordet har en rekke enkeltbygg og gårdsmiljø med høy autensitet. Mest kjent er Oddentunet som i dag er museumsanlegg.

⁵ Hjemmeside Miljødirektoratet: Naturbase Faktaark. Lest 28.06.2018

3.3 Naturlandskapet

Røros er, som vi har vært inne på tidligere, omgitt av store naturområder som strekker seg over de åtte kommunene som tilhører Fjellregionen, og som tiltrekker seg turister fra inn og utland. Det er en rekke naturattraksjoner, naturreservater og landskapsvernområder med høye landskapsverdier og stort biologisk mangfold. Alt dette er kvaliteter som trekker mange besøkende. Vi vil her spesielt peke på Femundsmarka og Forhollogna.⁶

Forollhogna Nasjonalpark ble opprettet i 2001 og omfattes av både Os, Tolga, Holtålen, Tynset og Røros i Fjellregionen, i tillegg Midtre Gauldal og Rennebu. Den er landets 19. nasjonalpark, og byr på sammenhengende høyfjellsområder og slake dalsider, og omtales ofte som «De snille fjell». I det åpne og tilnærmet urørte fjellområdet, på grensa mellom Hedmark og Trøndelag, finnes et rikt plante- og dyreliv. I fjelldalene inntil nasjonalparken er det et levende og tradisjonsrikt setermiljø med store opplevelsesverdier. Nasjonalparken inneholder et bredt spekter av kulturminner som vitner om at området har vært utnyttet av mennesker gjennom tusener av år (seterdrift, beiteområde og slått). Det finnes mange godt bevarte seterhus fra tidlig på 1800-tallet. I seterdalene inn mot Forollhogna er det fortsatt seterdrift. Norges mest produktive villreinstamme holder til her; kjennetegnet av store bukker med flotte gevirer. Det vekslende landskapet, med rik vegetasjon og våtmarksområder, er et eldorado for mange fugler. Pilegrimsleden til Nidaros går gjennom Nasjonalparken, og vitner om at den alminnelige ferdselen gikk over fjellet.

Femundsmarka nasjonalpark ligger i Røros og Engerdal kommuner. Sammen med de store naturreservatene i Sverige, Rogen og Långfjellet, er dette et av de største sammenhengende villmarksområdene i Sør-Skandinavia. Femundsmarka er en middels stor nasjonalpark i Norge. Nasjonalparken ble utvidet i 2003. Landskapet preges av rolige og avrundede terrengformer og lange, slake linjer. Her er det flotte områder for kano og fiske. DNT har kåret dette til et av de tre fineste turområdene i Norge. Området gir livsgrunnlag for flere sjeldne og sårbare pattedyr- og fuglearter. Våtmarksområdene utgjør viktige hekke- og

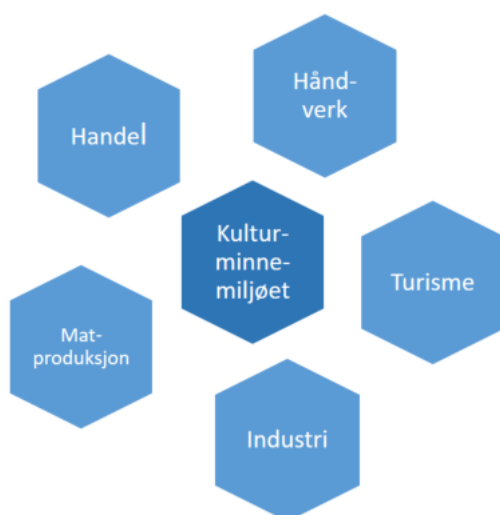
⁶ Opplysningene i dette avsnittet er hentet fra nettstedet «Destinasjonen Røros»

beiteområder for ender og vadefugler. Gamle boplasser med gammetufter, oppbevaringssteder og samleplasser for rein er synlige i Femundsmarka, og utover på 1700-tallet ble det etablert flere bosettinger i område. Mange spor i og omkring nasjonalparken fra nyere tid stammer fra Røros kobberverk. Det gjelder smeltehytter, kullvedhogst og kullbrenning til smelteovnene helt inn til riksgrensa. Langs vassdragene er det damanlegg, tømmerrenner, lenser og fløtningsbuer.

4 Miljøer, bedrifter og næringer som relateres til kulturminnevernet

Det hersker liten tvil om at det genereres store inntekter i tilknytning til Røros sin verdensarvstatus. Det kommer mange besøkende fra inn- og utland, inkludert fra steder som ønsker å bli verdensarvsteder. Men et stort antall mennesker besøker også byen på grunn av et stort tilbud av ulike typer arrangementer. I tillegg trekker byen i seg selv, med trehusbebyggelsen og andre særtrekk, besøkende.

Vi vil her gi en summarisk presentasjon av de institusjonene som direkte eller indirekte er involvert i kulturminnemiljøet. Dette kan dreie seg om håndverksbedrifter, turistnæringer, bedrifter innen matproduksjon og handel, i tillegg institusjoner som jobber direkte med kulturminnevernet. Dette illustreres i figuren nedenfor:

4.1 Kulturminnemiljøer innen forvaltningen

De største miljøene som arbeider innenfor kulturminnefeltet finner vi først og fremst innen forvaltningen, de offentlige institusjonene og i håndtverkermiljøet.

4.1.1 Røros kommune med byantikvar og verdensarvkoordinator

Byantikvaren

Den første byantikvaren i Røros ble ansatt i 1988, det samme året som Smeltehytta sto ferdig som museumsbygg.⁷ Det var først en kommunal stilling. Det ble samme år også opprettet en stilling som kommunal miljøvernsjef, gjennom det såkalte MIK-programmet (Miljøvern i kommunene). Forvaltningen av vernearbeidet på Røros ble fordelt mellom disse to stillingene. Byantikvaren fikk ansvaret for istandsettingsprosjekter, utbygging og saksbehandling innenfor verneområdet i byen, mens miljøvernsjef fikk ansvaret for de naturdominerte områdene rundt byen og for restaureringsprosjektene i de områdene som var relatert til eldre industri- og jordbrukslandskap. Forsøksprosjektet med byantikvar opphørte i 1992, men ble etterfulgt av en ny ordning i 1993 finansiert av Miljøverndepartementet med Riksantikvaren som faglig ansvarlig.

En av de viktigste oppgavene som Byantikvaren har ansvaret for er **Uthusprosjektet** som eies av Røros kommune. Uthusprosjektet startet i 1995. Man så at mange uthus og andre bygninger sto for fall, og Miljøverndepartementet satte i gang et omfattende restaureringsarbeid som fremdeles er i gang. Det var et stort behov som var forsømt og kom i skyggen av fokuset som var på vern og bevaring av våningshusene. I 2018 har prosjektet et budsjett på over 8 millioner kroner, der 5,75 millioner går til fysisk opprusting. Resten av beløpet dekker lønn og kursutgifter. Riksantikvaren dekker 65 prosent av kostnaden og Røros kommune 15 prosent. Huseierne dekker de resterende 20 prosentene.

⁷ Informasjonen i dette avsnittet er hentet fra rapporten Econ Pöyry 2009: «Verdiskaping og kulturminner»

Det er eierne som tar initiativ til å få satt i stand husene og som henvender seg til Byantikvaren for å få midler til prosjektene, og etter så mange år er prosjektet godt kjent.

Det fortelles at firmaene som tar oppdrag for Uthusprosjektet bruker Verdensarven for å markedsføre bedriften sin. De lokale håndverksfirmaene får dermed mye gratisreklame.

Prosjektet har etter hvert knyttet til seg rundt 20 håndverksbedrifter, 10 fra Røros, 8 fra Os kommune og 2 fra Holtålen. (2018-tall)

Byantikvaren har også ansvaret for **Byhagene** som det sammen med **Småsetran** bevilges penger til fra Riksantikvaren. I 2017 var summen 700 000 kroner, i 2018 ble det bevilget 800 000 kroner. I tillegg forvalter Byantikvaren de 800 000 som Riksantikvaren gir til å dekke meromkostninger for vedlikehold av verneverdig bebyggelse.

Verdensarvkoordinator

Koordinatoren for Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen er ansatt av Røros kommune, mens stillingen er finansiert av Riksantikvaren. Stillingen koordinerer forvaltningsnivåene mellom organisasjonene og «folk flest», og har tett samarbeid med byantikvaren og de som utarbeider plandokumentene i kommunen. Koordinatoren er også vertskap for fagfolk som besøker Røros. Videre er koordinatoren sekretær for verdensarvrådet som er det politiske talerøret inn mot Riksantikvaren, KLD og Miljødirektoratet (se nærmere omtale av rådet og koordinatorens rolle senere i kapitlet).

Plan, bygning, naturforvaltning og kultur

Ivaretagelse av verdensarvverdiene i Røros kommune, er en tverrfaglig oppgave. Kommunens plan- og byggesaksbehandling er avgjørende for å mestre dette. Arbeidet med sentrumsplan, komunedelplaner og arealdelen til kommuneplanen krever at fagfolkene har kompetanse innen behandling av kulturminnefeltet. Kulturfeltet har også mange berøringspunkter med verdensarven, og i de nye planene ligger verdensarven som et viktig premiss. Også her er kompetanse på grensesnittet mellom immateriell og materiell kulturarv innenfor verdensarven viktig. Byantikvaren har et tett samarbeid med både planleggere og byggesaksbehandlere.

I tillegg til byantikvarstillingen, brukes anslagsvis 1 årsverk på plan- og bygningsida til saksbehandling relatert til spørsmål rundt verdensarven.

Kommunens kulturkontor består av 4 personer, hvor primært kultursjefen jevnlig involveres i tema innenfor og tilgrensende kulturminnefeltet.

Røros, Os og Holtålen kommuner har en felles naturforvalterstilling. Naturforvalteren har blant annet forvaltningsansvaret for naturreservat og landskapsvernområder i Røros kommune, blant annet Sølandet naturreservat, hvor kulturlandskapet sammen med biologisk mangfold er hovedformålet med fredningen.

I Røros kommunes organisasjon er *totalt 10 personer* i større eller mindre grad involvert i forvaltningen av kulturminner og kulturlandskap innenfor verdensarven og Circumferensen.

4.1.2 Norsk kulturminnefond

Norsk Kulturminnefond forvalter en statlig tilskuddordning som finansieres over statsbudsjettet, og som skal bidra til at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer kan benyttes som grunnlag for fremtidig opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping (Forskrift om vedtekter for Norsk Kulturminnefond). Tilskudd som tildeles fra Kulturminnefondet kan bidra til økonomiske ringvirkninger på de stedene der bygninger/bygningsmiljøer og andre som får midler fra fondet befinner seg. Inntekter som genereres kan derfor ikke knyttes til Røros, med mindre det det gis støtte til befinner seg der.

Det er en arbeidsdeling mellom Riksantikvaren og Kulturminnefondet, der førstnevnte har ansvar for fredete kulturminner og fondet for verneverdige kulturminner. Samarbeidet fungerer ifølge fondets direktør bra. Kulturminnefondet har kontakt med kulturminneiere på lokalt og regionalt plan, men ingen direkte administrativ tilknytning til fylkeskommuner eller kommuner. Fylkeskommunene kan imidlertid bistå søkere i søknadsprosesser og har også fagkompetanse som kan benyttes.

Fylkeskommunene har egne tilskuddsordninger til kulturminner og som altså ikke har noe med Kulturminnefondet å gjøre, men kan

medfinansiere prosjekter som får støtte, da fondet støtter rundt en tredjedel av kostnadene til prosjekter, mens resten må finansieres på annen måte.

Fagfolkene har gjennom utdanning/videreutdanning og erfaring kompetanse på kulturminnefeltet, og har ansvar for ulike fylker i tilskuddsbehandlingen. NIBRs evaluering av Kulturminnefondet (2016) viser at det er blitt økt vekt på vern gjennom bruk, eventuell ny bruk, og som kan bidra til verdiskaping. Når et gammelt fjøs eller annen type bygning omdannes til kafe eller galleri, utløses arbeidsplasser og økonomiske ringvirkninger gjennom besøkende. Oppsøkende virksomhet fra fondets leder/andre ansatte er viktig både for å få kunnskap om kulturminner i fylker og kommuner og synliggjøre bredden i hva det kan søkes midler om. Mens det tidligere i all hovedsak var bygninger fra landbruket som fikk støtte, er det de siste årene også lagt vekt på andre kategorier, som kystkultur, industri- eller forretningsbygg. Også funkishus faller innenfor type prosjekter som kan få midler, samt at prosjekter i byer har fått økt oppmerksomhet fra fondet.

I 2017 hadde Kulturminnefondet 15,4 årsverk fra august 2018 er tallet 20, og fondet fikk 103,9 millioner kroner bevilgning fra Stortinget i 2017. Fondet hadde da 17 520 317 i driftsutgifter, og disponerte 99 172 000 millioner kroner til tildeling av tilskudd (Årsmelding Kulturminnefondet 2017). I 2018 ble det bevilget ca 112 millioner kroner over statsbudsjettet til fondet (Tildelingsbrev 2018 fra Klima- og miljødepartementet). Fra 2013, da fondet for første gang fikk midler over egen post i statsbudsjettet, hadde midlene da økt med 57 millioner på fem år - fra 55 millioner kroner i 2013 til 112 millioner i 2018.

4.1.3 Rørosmuseet med Verdensarvsenteret og Bygningsvernsenteret

Rørosmuseet ble etablert allerede i 1930, under navnet Røros Museumsforening. I 1979 ble Olavsgruva åpnet som museumsgruve. De to enhetene ble slått sammen i 1990 og omdannet til en stiftelse. I 2014 ble Rørosmuseet en del av Museene i Sør-Trøndelag AS, MIST, men eiendommer og samlinger eies av stiftelsen Rørosmuseet.

1. juli 2018 overtok Statsbygg statens bygninger og eiendommer etter Røros Kobberverks konkurs i 1977. I forbindelse med prosessen om overtakelse opprettet Statsbygg en stilling på Tynset med ansvar blant annet for statens eiendommer på Røros.

Rørosmuseets faglige ansvarsområder er bergverkshistorie, bygningsvern, Sørsamisk kulturhistorie, naturhistorie og Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen. Museet ivaretar om lag 80 bygninger, hvorav 54 er fredet. Museet forvalter også 4,5 kvadratkilometer industrielt landskap med bygninger og eiendommer etter Røros Kobberverk, hvorav mesteparten er fredet.

Før Røros fikk Verdensarv-status i 1980 var det lite lokal forankring om hvilke kulturminneverdier byen og omegn representerte, men rundt opptakten til nominasjonen ble det «fullt trøkk».

Museets hovedanlegg, Smeltehytta, ligger på Malmplassen i Bergstaden. Her er utstillinger, samlinger, formidlingspersonell og administrasjon. Av andre attraksjoner har museet *Olangruva* som ligger i Storwartzfeltet ca. 1,5 mil nord for Bergstaden. Gruva har utstillinger både om geologien i området og gruvedriften. Det arrangeres vandringer i gruva hele året.

Stenhuset ved Doktortjønna ved Bergstaden er også en del av Rørosmuseet og var det første samlingsbygget til museet. I dag er *Besøksenter nasjonalpark Femundsmarka og Doktortjønna friluftspark* et sted for hele familien – og barna spesielt. Her tilbys tur med Eliasbåten, padle i kano, prøve spellflåten, fløte tømmerstokker i tømmerenna, lafte lekehus, besøke husdyra, leke i de mange morsomme klatre- og balanseapparatene, utforske naturstiene, eller prøve fiskelykken. I Stenhuset finner du utstillinger og informasjon om Femundsmarka nasjonalpark og en enkel kafé.

Fra 2017 har Rørosmuseet også ansvaret for byvandringene i Bergstaden og omvisningene i Røroskirka..

Rørosmuseets besøkstall har hatt en jevn vekst siden 2006 og har hatt en kraftig vekst i antall besøkende de siste årene. Årsaken forklares blant annet med at de har blitt flinkere til å tenke ulike målgrupper for sine utstillinger og arrangementer, og at de har mange lavterskeltilbud. *I 2017 ble det registrert 71316 besøkende, en*

økning på nesten 13000 fra året før. De to store besøksstedene, Smelthytta og Olavsgruva er relativt stabile, den store økningen kommer først og fremst i bygningsvernsenteret (se under) og knyttet til overtakelsen av gruppeomvisningene i Bergstaden og i Røroskirka.

Verdensarvsenteret

Museet fikk i 2017 autorisasjon som Verdensarvsenter Røros bergstad og Circumferensen. I Stortingets kulturminnemelding fra 2013 ble det slått fast at det skulle etableres et senter eller en arena knyttet til de ulike verdensarvområdene. Formålet var å legge tilrette for informasjon om verdensarvkonvensjonen og aktiviteter knyttet til opplevelse av verdensarven gjennom lokale besøkssentre. Autorisasjonen gjelder for fem år av gangen, med anledning til videreføring dersom alle kravene tilfredsstilles.

Senteret skal være et besøkssenter for alle som søker informasjon og aktiviteter knyttet til opplevelse av verdensarven. Formidling og veiledning og styrket ivaretagelse av verdensarven er viktige oppgaver for verdensarvsentre. Sentrene skal også styrke den lokale forankringen av verdensarven og gjennom sine aktiviteter bidra til at verdensarven har en funksjon i lokalsamfunnet i tråd med forpliktelsene i verdensarvkonvensjonen (se ellers Autorisasjon – verdensarvsenter Røros bergstad og Circumferensen, Miljødirektoratet 2017).

Bygningsvernsenteret: Håndverksmiljø med antikvarisk kompetanse

Bygningsvernsenteret er en avdeling av Rørosmuseum og holder til i Kurantgården på Malmplassen. «Bygningsvernsenteret er et senter som har et så forbilledlig håndverksmiljø og er så gode at det burde klones», uttalte Riksantikvar Jørn Holme (Arbeidets Rett 9.3 2018). Målsettingen med senteret er å bidra til å bringe bygningsarven videre og til at kulturminnene rundt oss blir ivare tatt på en god måte.

Senteret skal være et møtested for håndverkere med antikvarisk kompetanse, og bidrar til å øke kompetansen innenfor bygningsvern gjennom kurs, seminarer, rådgivnings- og veiledningstilbud og fagskoletilbud. Tilbudene rettes mot håndverkere, håndverkslærere og museumshåndverkere samt andre som ønsker mer kunnskap om antikvariske håndverksteknikker.

Senteret utfører istandsettingsarbeid på Stiftelsens Rørosmuseets og statens antikvariske bygninger. På oppdrag fra andre utarbeider senteret også tilstands- og tiltaksrapporter. Oppdragsgivere kan være både private og offentlige huseiere, for eksempel Statsbygg. Det antikvariske verkstedet utfører istandsettingsarbeid og kan produsere autentiske kopier av bygningsmateriale. Prinsippet de arbeider etter er at minst mulig skal skiftes ut.

Senteret har tett samarbeid med håndverkere, huseiere, leverandører av materialer/bygningsdeler, forvaltere, forskere og museumsfolk. Et eksempel på samarbeid var da de jobbet med restaurering av *Røroskjerke* noen år tilbake. Sammen med et utenlandsk firma vant de anbud om tekking av kirketaket, og restaurering av vinduer ble gjennomført i samarbeid med et lokalt enkeltmannsforetak som har spesialisert seg på vinduer. Inventaret ble også restaurert i samarbeid med lokale snekkere, og arbeidet med den innvendige muren i kirkerommet ble også utført sammen med eksperter på innvendig kalk.

Senteret jobber både for private og offentlige penger, og må være med i anbudskonkurranser for å få oppdrag på lik linje med andre miljøer. En viktig del av senterets arbeidsoppgaver er å dokumentere håndverksteknikker og materialbruk når de utfører oppdrag, og dermed pløyes innsatsen i de eksterne oppdragene tilbake til senteret i tråd med den ideelle målsettingen til Bygningsvernsenteret. Selv hadde de god nytte av gamle kilder når de skulle skifte takspen på kirketaket.

Museet har gjennom arbeidet utviklet sterke relasjoner både regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Spesielt bør nevnes kommunene i regionen, fylkeskommunene, Riksantikvaren, Miljødirektoratet, fagskoler, høyskoler og universiteter, i tillegg til museumsnettverkene. Det sammensatte oppdraget synliggjøres også når en ser på hvem som bidrar økonomisk til museets aktivitet.

Antall ansatte ved Rørosmuseet og Bygningsvernsenteret er 28. I tillegg er det flere sesongansatte og prosjektengasjerte. I 2017 hadde museet driftsinntekter på nesten 27 millioner kroner. 25 prosent av museets omsetning er offentlig museumsfinansiert (landsgjennomsnittet ligger rundt 70 prosent). 22 prosent kommer fra publikumsrettet aktivitet.

4.1.4 Fagskole i bygningsvern

Fagskolen Innlandet er den største fagskolen i Norge lokalisert på Gjøvik. Skolen tilbyr i samarbeid med Røros Ressurs og Rørosmuseet Bygningsvernsenteret studiet *innføring i bygningsvern*. Studiet er en spesialisering i lærefaget, og omfatter 30 fagskolepoeng, et halvt års studium som gjennomføres på et år. Inntaksgrunnlag er svennebrev i tømrer- murer- eller snekkerfaget (trevaresnekker), eller tilsvarende realkompetanse.

Fagområdet spenner vidt, og består av temaer som bygningsvern, bygningsfysikk, tradisjonelle materialer og bygningskonstruksjoner. Studiet består blant annet også av bygningshistorie og stilretninger, vurdering av skader og dokumentasjon, materialkunnskap, verne filosofi, lover og forskrifter, klima og miljøfaktorer i tillegg til metoder og teknikker for rehabiliteringsarbeid. Temaene dekker følgelig kombinasjonen av fortidens teknikker og materialvalg og nåtidens krav til standard innenfor dagens forskrifter.

Undervisningen er samlingsbasert, med helgesamlinger og kveldssamlinger (som også er mulig å følge på nettet) og kan kombineres med arbeid. Undervisninger foregår på Røros og studiet er finansiert av Riksantikvaren.

4.1.5 Verdensarvrådet

Verdensarvrådet for Røros Bergstad og Circumferensen ble opprettet i 2011 for å arbeide for ivaretagelse av verdensarvverdiene i tråd med verdensarvkonvensjonen og intensjonserklæring for Røros og Circumferensen. Rådet skal initiere bruk av verdensarvstatusen til beste for hele Circumferensen, Det skal blant annet bidra til økt lokal verdiskaping med utgangspunkt i verdensarven, fremme bevisstgjøring og formidling av verdiene i verdensarvområdet, stimulere til lokalt engasjement og frivillig arbeid og være høringsorgan for saker som angår verdensarvstatusen (se ellers vedtektene).

Verdensarvkoordinatoren er sekretær for rådet og arbeidsutvalget. Sammen med arbeidsutvalget skal verdensarvkoordinatoren utarbeide forslag til årlig handlingsplan, forberede møter i verdensarvrådet og iverksette/følge opp rådets

beslutninger. I tillegg gis innspill til Riksantikvaren om hva kommunene skal søke om for å ivareta kulturminnene. Rådet møtes 3-4 ganger i året.

De som er med i Verdensarvrådet ordførerne i Røros, Holtålen, Os, Tolga og Engerdal kommune, politisk oppnevnte representanter for de to fylkene og Sametinget.

Følgende er observatører med forslags- og talerett: representanter for MIST/Rørosmuseet, Hedmarks fylkesmuseum AS v/musea i Nord-Østerdalen, byantikvaren i Røros, Destinasjon Røros, fylkesmannen i Hedmark, fylkesmannen i Trøndelag, Riksantikvaren samt en av rådmennene i de 5 kommunene i Circumferensen.

Faggruppa til Verdensarvrådet består av de mest sentrale fagfolkene som jobber med natur- og kulturarv i de 5 verdensarvkommunene og de to fylkeskommunene, de to museene, nasjonalparkforvalterne, Destinasjon Røros og Sametinget.

Til sammen er 18 fagpersoner involvert i arbeidet i faggruppa.

4.1.6 Norges verdensarv

Norges verdensarv er en fellesorganisasjon for de åtte verdensarvstedene i Norge og ble stiftet på Røros i desember 2007. Organisasjonen har som formål å ivareta og fremme de norske verdensarvstedenes fellesinteresser og bidra til bevaring og utvikling i samsvar med UNESCOs verdensarvkonvensjon og beste praksis. Norges Verdensarv skal skape økt forståelse for det ansvar, de forpliktelser og muligheter som er knyttet til verdensarven, samt å stimulere til faglig utveksling og samarbeid om verdensarvsspørsmål, og være en erfaringsarena.

Tilsluttet som medlemmer i Norges Verdensarv er sju fylkeskommuner, tjue kommuner og seksten museer og andre organisasjoner. Sekretariatet for Norges verdensarv er lokalisert til Stenhuset på Dokortjønna, i kontorfellesskap med Statens naturoppsyn, nasjonalparkforvalteren for Femundsmarka og Gutulia, nasjonalparkforvalterne for Forellhogna og daglig leder for Besøkssenter nasjonalpark Femundsmarka.

Driftsinntekter var i 2016: 2.799 (mill.), etter skatt 1.000 (mill). Noen inntekter kommer fra medlemmer, andre fra Klima- og miljødepartementet, Miljødepartementet og Riksantikvaren..

Styret består av 5 personer + en i sekretariatet.

Verdensarvforum

En gang i året arrangeres *Verdensarvforum* av Norges verdensarv, som er et forum hvor de norske verdensarvstedene, Riksantikvaren og KLD møtes. I tillegg til norske fagpersoner inviteres også representanter fra det internasjonale miljøet. På Verdensarvforum som ble avholdt i mai 2018 var blant annet World Heritage Leadership Programme fra ICCROM representert med innlegg.

En **Nordisk verdensarv-organisasjon** er et løst forum med rundt 40 medlemmer. Denne organisasjonen har eksistert siden 1990-tallet. Miljøet på Røros har mye kontakt med de nordiske landene, særlig med miljøet i *Falun* som har verdens største kobbergruver. Den faglige kontakten dreier seg både om verdensarvstatus kommer det også mange utenlandske delegasjoner til Røros for å lære.

Det er også initiert et samarbeid mellom verdensarvkoordinatoren og byantikvaren med *Lake District i Storbritannia*, Verdensarvkoordinator er med i *Den nordiske gruppen for natur- og kulturveiledning* sammen med representanter for universitetet i Uppsala, København universitet, og Forststyrelsen i Finland.

4.1.7 Norges verdensarv i en internasjonal kontekst

Norges Verdensarv er også del av et internasjonalt nettverk som del av UNESCOs verdensarvkonvensjon. Norges Verdensarv er derfor representert på internasjonale konferanser og fagmøter. Blant disse er møter i **International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)**. ICOMOS ble grunnlagt i 1965 som et resultat av UNESCOs møte i Venezia året før, hvor Venezia charteret ble forfattet. Charteret er blitt beskrevet som organisasjonens grunnlov.

ICOMOS oppgave er å arbeide for å bevare verdensarven og være rådgivere til UNESCOs verdensarvkomité.

Organisasjonens medlemmer er til forskjell fra UNESCOs ikke selvstendige nasjoner, men består av organisasjoner, institusjoner og personlige medlemmer som er profesjonelle aktører innen kulturminnefeltet. I dag har organisasjonen rundt 7500 medlemmer.

ICOMOS Norge har en rekke aktive fagkomiteer. De norske komiteene er tilsluttet ICOMOS scientific international committees (ISC), i første rekke gjennom sin 'Voting member'. Voting member velges av ICOMOS Norges årsmøte. Røros kommune ved Byantikvaren er leder for en av gruppene

Verdensarvkoordinatoren er også med i nettverket *World Heritage Leadership programme* som arrangeres i regi av ICON og ICCROM.⁸ KLD har finansiert programmet i seks år. I 2017 arrangerte ICCROM og IUCN (den internasjonale naturvernorganisasjonen) i samarbeid med KLD; Rørosmuseet og Røros kommune et kurs for å styrke verdensarvkompetanse med deltakelse fra hele Europa.

4.1.8 Andre kulturminnemiljøer i Fjellregionen og Circumferensen

Det finnes en rekke kulturminner og kulturminnemiljøer i nabokommunene til Røros, noe som har stor betydning både for lokalbefolkning som identitetsmarkører til stedet, for turistnæringen og ikke minst for å opprettholde og videreutvikle kunnskap om kulturminnevern i Fjellregionen. Kommunene behandler blant annet kulturminnesaker og jobber etter et planverk innenfor området.

Holtålen kommune

I Holtålen kommune arbeider de nå med en omfattende revidering av kulturminneplanen. For øvrig har kommunen ansvar for ulike områder i det kommunale kulturarbeidet, og er involvert i en rekke prosjekter, aktiviteter og arrangement i kommunen.

Kulturkontoret har to fast ansatte. Imidlertid benytter kommunen seg av flere i sitt arbeid med kulturminner. I tillegg til kompetansen

⁸ ICCROM: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property

som de ansatte i kommunen har, sitter både Ålen og Haltdalen historielag på god kompetanse innenfor området. I tillegg har flere innbyggere god kompetanse – herav tidligere kulturledere i Holtålen kommune – innenfor området.

Holtålen kommune er en del av verdensarven Røros bergstad og cirkumferensen. Gjennom dette arbeidet er kommunen medlem av verdensarvrådet og faggruppa. Videre er Trøndelag fylkeskommune en meget viktig og god støttespiller.

Tolga

Det er *3,3 årsverk* i kommunen som jobber innen kulturvernområdet. Arbeidet med kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer ble påbegynt våren 2016 og vil bli avsluttet i 2018-2019. Samarbeidet med Uthusprosjektet er videreført med et nytt objekt i 2017.

Det ble i 2017 utarbeidet et nytt skisseprosjekt for etablering av et informasjonspunkt om Verdensarv Røros bergstad og Cirkumferensen og Tolgen hytteplass m.m. i Toljefossen med bruk av den gamle kraftstasjonen. Det arbeides videre med finansiering av prosjektet.

Kommunen er rik på kulturminner. I tillegg til Vingelen nasjonalparklandsby (omtalt i kapittel 3) arrangeres det *Olsok i Tolga* hver sommer der flere tusen samles til en innholdsrik uke med mer enn 40 kulturbegivenheter på plakaten.

Os

Os har et godt bevart kulturlandskap og er en av inngangsportene til Forollhogna nasjonalpark og en del av verdensarven «Røros bergstad og Circumferensen». Synliggjøring og nyttiggjøring av kulturminner i reiselivssammenheng er et stort uutnyttet potensial, som kommunen jobber med. I kommuneplanens samfunnsdel 2015-2025 påpekes det at Os ligger strategisk plassert i regionen og særlig nærhet til Røros gjør at kommunen kan dra bidra og dra nytte av næringsutvikling og reiseliv i regionen.

Os kommune har for øvrig et rikt kulturliv med arrangementer og kulturminner, blant annet har Brofossen kraftstasjon og Kverna i Røbekken. Museet på Oddentunet fra 1983 inngår i samlingene i Musea i Nord-Østerdalen.

I kommunen er 2 stillinger viet kultur og 1 er planlegger. Det er også ansatt en naturforvalter i kommunen som deles med nabokommunene.

Engerdal

Engerdal kommune jobber aktivt blant annet med kulturminneplan og Verdensarv, lokal mat og håndverkstradisjoner. Kommunen har fire museer, mest kjent er Blokkodden villmarksmuseum.

I tillegg har Engerdal kommune jobbet målbevisst over mange år med statusen som *Nasjonalt parkkommune*, og kan ta i bruk merkevaren «Norges Nasjonalparker». Miljødirektoratet skrev følgende i godkjennelsesbrevet: «Når Engerdal og Lierne kommuner som de første kommunene godkjennes som aktører under merkevaren, markerer det en milepæl i arbeidet med verdiskaping knyttet til nasjonalparkene og bedre vern av parkene. Det legger også til rette for et enda bedre samarbeid mellom kommunene, forvaltningsstyrene og besøksentrene. Miljødirektoratet har store forventninger til det videre samarbeidet med nasjonalparkkommunene.»

Alvdal kommune

Alvdal kommune ligger utenfor Circumferensen, men har også kulturminner knyttet til gruvedrift. Det Elvedalske verk er datert 1656, med koppergruver i Baugsberget fra 1600-tallet. Det ble bygget smeltehytte ved elven Sølva. Stans i driften ved midten av 1680-tallet.

Lovise Hytte, 1748.

Ca 1745 ble det funnet koppermalm i Folldal, og ny smeltehytte ble bygget på tuftene til smeltehytten ved Sølva i Alvdal. Smeltehytta fikk navn etter dronning Louise. Grenda som vokste fram rundt hytta, Plassen, ble sentrum i bygda.

Nord-Europas lengste taubane, taubanen mellom Folldal gruver og Alvdal (34 km med elektrisk drevet taubane) eksisterte i tidsrommet 1907 og 1970, og ble brukt til å frakte koppermalm til jernbanen. Taubanetraseen fikk to rekonstruerte bukker i (2018).

I tillegg til kulturminner knyttet til gruvedriften har Alvdal en rekke bevarte gårdsanlegg, blant annet *Husantunet*, et fredet gårdsanlegg fra 1600-tallet, med 18 hus i stort og smått, og som sies å være landets best bevarte tun.

Av nyere kulturmiljøer er Kjell Aukrustsenteret, med opplevelser knyttet til Aukrustuniverset, og formidling av hans liv og virke gjennom utstillinger av gjenstander, tekster og kunstverk.

I Alvdal er det - som i de andre kommunene - en rekke frivillige som jobber innen kulturminnevernet. *Kommunen har to arbeidsplasser* som har ansvar for dette feltet, men ikke på fulltid.

Aukrustsenteret *har tre fast ansatte* i tillegg til sesongarbeidere.

Livestock musikkfestival har en fast ansatt på deltid, og en stor gruppe frivillige.

4.1.9 Musea i Nord-Østerdalen

En vesentlig del av kulturminnemiljøet i regionen er tilknyttet Musea i Nord-Østerdalen. Museet, som er organisert som en stiftelse, er i all hovedsak et friluftsmuseum med 11 avdelinger spredt rundt i 6 kommuner i Nord-Østerdalen: Rendalen, Folldal, Alvdal, Tynset, Tolga og Os. Den sentrale enheten er Museumsenteret Ransmoen på Tynset, med kontorer, utstillingslokaler, bibliotek og magasiner og med fagpersonale for bygninger, gjenstander, foto og arkiv. Rundt omkring i regionen er det bygdetun og anlegg i alle kommuner som omfatter 162 museumsbygninger der de aller fleste av disse er antikvariske og utgjør en viktig del av samlingen. I tillegg er det et stort antall større og mindre besøks-steder. Svært mange bygninger er bevart på sitt opprinnelige sted.

Fylkesmuseet har det faglige, administrative ansvaret for driften av museet (se vedtekter). Stiftelsen har som formål å befeste museets posisjon som en sentral og allsidig fag- og kunnskapsinstitusjon, i nært samspill med avdelingene, fungere som en pådriver for å styrke interessen og kunnskapen om lokalkulturen og dens plass i et regionalt, nasjonalt og internasjonalt perspektiv, legge grunnlaget for vern og videreutvikling av regionens kulturverdier og utvikle museets rolle innen næringsutvikling, særlig knyttet til reiselivsnæringen. Musea driver omfattende formidlingsarbeid gjennom ulike typer arrangementer og kurs.

Musea har 8 ansatte.

4.1.10 Folldal Gruver

Folldal gruver er et gammelt bergverkssamfunn, bygget opp rundt kobbergruven fra 1748. Stiftelsen Folldal Gruver (SFG) ble opprettet i 1988 av Folldal kommune. Stiftelsens oppgave er å sørge for varig vern av anlegg, bygninger og utstyr fra gruvedriften. Området består av 70 bygninger, gruveganger, slagghauger og tipper. I dag er området et aktivt museum med utstillinger, merkede stier, kafé, overnatting og hovedattraksjonen - gruva.

De fleste bygningene hadde direkte med gruvedriften å gjøre, men her er også enklere boligbrakker hvor arbeiderne bodde, og en direktørvilla som hadde både tennisbane og egen badedam med fontene.

Folldal Gruver er et av 15 anlegg som omfattes av Riksantikvarens program for tekniske og industrielle kulturminner i Norge. SFG er inne i et omfattende vedlikeholdsprogram, og har restaurert en rekke bygninger de siste årene. Utvikling av museet er et annet viktig arbeidsområde. I 2018 har Stiftelsen Folldal Gruver fått tilsagn fra Riksantikvaren på 4,2 millioner kroner. Dette skal gå til bygningsvern, drift og vedlikehold av om lag 70 bygg og gruvegangen Stoll 1.

4.1.11 Naturforvaltningen (Nasjonalparkforvaltere og Statens Naturoppsyn)

Statens naturoppsyn (SNO) er en del av Miljødirektoratet og er miljøforvaltningens operative feltorgan, og underlagt Klima- og miljødepartementet (etter lov om statlig naturoppsyn). De fører tilsyn med naturtilstanden og med at bestemmelsene i miljølovgivningen blir overholdt, ivaretar nasjonale miljøverdier og forebygger miljøkriminalitet gjennom kontroll, overvåking, informasjon, naturveiledning og skjøtsel i viktige natur- og kulturminneområder.

SNO har mer enn 60 lokalkontorer spredt over hele landet, blant annet på Røros og i Folldal. Ledelsen er i Trondheim.

Tilsynsoppgavene til SNO er todelte og retter seg både mot tilsyn med naturtilstanden og menneskets atferd i naturen. I dette inngår tilsyn med alle de over 2800 verneområdene i Norge. Veiledning

og informasjon er også en viktig del av oppgavene. Samtidig utfører SNO registrering, overvåking, tiltak og skjøtsel på oppdrag fra forvaltningsmyndighetene.

Skjøtsel og vedlikehold av verneområder gjennomføres for å opprettholde og/eller utvikle en ønsket kulturbetinget tilstand. Målet er å ta vare på de verdiene som er avhengig av bruk for å bestå. For verneområdene er det viktig å ta vare på den tilstanden som er definert i verneformålet. Når kulturmarkstyper inngår, må det settes inn ulike tiltak for å opprettholde de gamle kulturmarkstypene. Når driften opphører, vil artssammensetningen endres, og de fleste kulturmarker vil gro igjen. Skal gamle kulturmarker som er tatt ut av aktiv drift opprettholdes, må skjøtselstiltak settes inn. Skjøtselstiltak som SNO utfører i verneområdene skjer vanligvis på bestilling fra forvaltningsmyndigheten.

Det er ansatt *en person* ved SNO Røros som er tilknyttet seksjon tilsyn innland og har tilsyn med Femundsmarka nasjonalpark, Skardsfjella og Hyllingsdalen landskapsvernområde, samt nærliggende verneområde. SNO Røros har kontor på Besøksenter nasjonalpark Femundsmarka på Doktortjønna.

4.1.12 Statskog

Statskog forvalter og utvikler statlige skog- og fjelleiendommer, og er grunneier både på statsallmenning og på statsgrunn utenfor statsallmenning. Dette innebærer både forvaltning av eksisterende avtaleforhold på eiendommene, sikring av rettigheter og verdier på statens grunn og utvikling av nye verdier.

Totalt forvalter Statskog 59 millioner dekar eiendom på vegne av fellesskapet. Dette utgjør en femtedel av Fastlands-Norge. Eiendommene skal drives bærekraftig med hensyn til naturvern, friluftsliv og tilfredsstillende økonomisk resultat.

Eiendomsforvaltningen skaper verdier til staten og sikrer befolkningen tilgang til jakt, fiske og friluftsliv. Statskog utarbeidet *Landsverneplanen* i perioden 2009-2016, sammen med NIKU i samråd med Riksantikvaren. Formålet med arbeidet var å finne fram til og velge ut for vern et utvalg av Statskogs byggverk og anlegg. I oktober 2017 vedtok Riksantikvaren forskrift om

fredning av statens kulturhistoriske eiendommer i Landsverneplanen. Fredningen omfatter 45 objekter, inkludert utomhusområder på 20 eiendommer. Åtte av eiendommene ligger i Røros kommune, en i Engerdal og en i Rendalen kommune. Det var særlig objekter fra tømmerfløting i Femundsmarka som fikk fredningsvedtak. Eksempler er Litjrennbua fra 1950-årene, Langtjønnsbua fra 1890 og Lorthølbua fra 1943, som alle ligger i Langtjønna landskapsvernområde i Røros kommune.

4.1.13 Statsbygg

Staten er Norges største eiendomsinnehaver, også når det gjelder eiendommer med kulturhistorisk verdi. Samlet eier staten ca. 10 mill. m² bygningsmasse. I tillegg er det beregnet at ca. 6 mill. m² er i indirekte eid via selskap og foretak. I sivil sektor er tallet på bygninger beregnet til 5 600.

Statsbygg forvalter en rekke statlige bygg med høy kulturhistorisk verdi. Noen er velkjente, som Slottet og Håkonshallen, mens andre er mindre kjente. De fleste av Statsbyggs verneverdige bygninger er i daglig bruk. Dette stiller høye krav til forvaltningen. Den kulturhistoriske verdien til byggene skal tas vare på, samtidig som leietaker skal sikres gode arbeidsforhold og lokaler som tilfredsstiller dagens krav til arbeidsmiljø og funksjonalitet. Når verneverdige bygninger skal rehabiliteres, utvikles eller bygges på, må det skje på en mest mulig skånsom måte.

I tillegg til landsverneplaner, utarbeides det forvaltningsplaner. Førstnevnte gir oversikt over verneverdige eiendommer. Disse er kartlagt og valgt ut i samråd med Riksantikvaren. Forvaltningsplanene forteller hvordan hvert enkelt bygg skal forvaltes på en forsvarlig og god måte.

Statsbygg bidrar til å holde tradisjonshåndverk ved like gjennom vedlikehold av over 450 verna bygninger og gjennom ledelse av restaureringsprosjekt for egne leietakere og andre statlige virksomheter. Flere av eiendommene har dessuten en attraksjonsverdi som bidrar til turisme, som Eidsvollbygningen og *Bergskrivergården på Røros*.

Fra og med 01.01.2018 har Statsbygg overtatt forvaltningsansvaret for Statens bygninger og anlegg etter Kobberverkets konkur, og er dermed sterkt tilstedeværende i forvaltningen av verdensarven på Røros.

4.2 Ideelle organisasjoner

I tillegg til de offentlige aktørene innen kulturminnevernet er det en rekke organisasjoner og frivillige foreninger som gjennom sine medlemmer bidrar med å opprettholde og videreutvikle kulturminnemiljøet på Røros.

4.2.1 Røros museums- og historielag

Røros Museumsforening ble stiftet i 1930 med formål om å bygge opp et museum på Røros. I 1956 skiftet foreningen navn til Røros museums- og historielag (RMH). Foreningen drev museet fram til Stiftelsen Rørosmuseet ble opprettet i 1990.

Ved årsskiftet 2017-2018 hadde laget 448 betalende medlemmer. Mange av medlemmene bidrar aktivt med blant annet å vedlikeholde kulturminner og ved å stille opp på arrangementer. I 2017 var medlemmene blant annet med å arrangere forestillingen «Klangen av Christianus Sextus», utarbeidet boka «Setrer i Rørostraktom», og var vakter / verter i Sleggveien der mer enn 30 dugnadsfolk fra laget holdt husene åpne 5 uker mist på sommeren. Museums- og historielaget arrangerer årlig en rekke historiske vandringer som er viktige formidlingsarenaer innenfor kulturminnevernet.

Laget har 11 styremedlemmer.

4.2.2 Fortidsminneforeningen Den gamle Bergstad

Fortidsminneforeningens mål er å være den ledende frivillige organisasjonen i det norske kulturminnevernet. Foreningen kjemper for at verdifulle kulturminner og kulturmiljøer skal bli tatt vare på for ettertiden.

Foreningen på Røros er underlagt fylkeslaget i Trøndelagsområdet, har en rekke medlemmer. På Røros eier og forvalter Per Amundsagården og Rasmusgården i bergstaden.

4.2.3 Røroskuas venner

Det er en medlemsorganisasjon som har en venneforening. Der er Reidun Roland primus motor. Det blir arrangert Røroskuas dag i Rasmusgården i Bergmannsgata. Røroskuas venner og Rørosmuseet arrangerer denne dagen for å hedre den gamle kurasen som var rørsbefolkningens viktigste matkilde og formidle Røroskuas plass i kulturhistorien. På denne dagen er det mulig å møte kalver i gården og kyr i fjøset i Rasmusgården. Venneforeningen støtter arbeidet med å bevare den gamle rasen som matprodusent og genetisk ressurs. Det årlige arrangementet i Rasmusgården er et bidrag til å holde interessen for rasen oppe.

4.3 Andre relevante miljøer innen kulturminnefeltet

Røros har i mange år blant annet arrangert festivaler, historiske forestillinger og konserter som inngår som en del av kulturminnemiljøet. I tillegg finner vi både andre virksomheter og immaterielle kulturminner som en viktig del av dette feltet.

4.3.1 Elden

«Elden» er et historisk musikkteater som spilles på Røros hver sommer. Det spilles på en utendørscene med slagghaugene som mektige kulisser og forestillingene foregår i månedsskiftet juli / august. Historien stammer fra Armfeldts felttog mot Trøndelag i 1718 og spesielt tilbaketrekningen over Røros og Tydal.

Det er *ca 25 personer* som står oppført på listen over aktive skuespillere, musikere, koreografer, kunstnersisk ledelse etc. I tillegg involveres en rekke statister fra lokalmiljøet. Totalt er ca. 300 frivillige involvert i Elden som skuespillere, statister, teknisk personell, servering. Vakhold m.m.

Elden er Norges nest største friluftsteater (Peer Gynt på Gåå er størst) med 12000 tilskuere i 2018.

4.3.2 Vintervukku Os, Ålendåggån og Olsok på Tolga

Dette er lokale arrangementer i henholdsvis kommunene Os, Holtålen og Tolga som i stor grad bidrar til å løfte fram og

fokusere på lokal matkultur, håndverk, musikk og andre utøvende kulturaktiviteter. Lokale foreninger og kommunene selv initierer og gjennomføre arrangementene som tiltrekker seg både regionens egne innbyggere og tilreisende. År etter år. Arrangementene bidrar utvilsomt til å opprettholde kunnskap om områdets kulturhistorie og befeste folks identitetsfølelse knyttet til regionen. Lignende arrangementer er også Tynset-martn og Mandelpotetfestivalen i Alvdal.

På *Vintervukku i Os*, som arrangeres i mars hvert år, er det blant annet konserter, utstillinger og skirenn, og det er salg av kunst- og håndverk, husflidsprodukter og tradisjonsmat. I tillegg arrangeres hall-aktiviteter og andre tiltak som retter seg mot barn, samt et eget arrangement i anledning kvinnedagen.

Årets tema 2018 var vann, som innebærer at alle sangene som fremføres handler om vann i ulike former. Kulturskolen og frivillighetssentralen er viktige bidragsytere. Det er også presentasjon av hvordan man lager sopelimer og annet og teknikker ved bokbinding.

Ålendåggån i Holtålen arrangeres over flere dager rundt midtsommer. Arrangementet omfatter alt fra markedsdag, revy og konserter til utstillinger, vandringer og idrettsleker.

Feiring av *Olsok på Tolga* har lange tradisjoner. I dag fremstår det ukelange arrangementet som regionens største kulturarrangement på sommerstid, og som betyr mye både for innbyggere, utflytta tolginger og tilreisende fra fjern og nær. Nærmere 50 ulike arrangementer er spredt utover kommunen.

4.3.3 Vinterfestspill i Bergstaden

Det er en ideell stiftelse som har som viktigste oppgave å spre musikkglede og musikkinteresse blant så vel publikum som musikere, og har pågått siden 1999. Festspillene har hatt publikumsøkning og også økning i sponsorer, blant annet Kavlifondet. Idealisme og profesjonalitet er viktige grunnverdier i all ledd.

Det foregår klassiske konserter i Røroskirken, Smeltehytta, Stortuggu og andre lokaler, og artistene kommer både fra Norge og andre land.

4.3.4 Rørosmartna`n

Det er et årlig marked og kulturarrangement som finner sted i februar. Martnan kombinerer folkeliv, handel, kultur og tradisjoner på en måte som er unikt for Røros.

Verdenskulturminnet Røros bergstad danner ramme for folkefesten. Det er først og fremst en handelsmartna med ca 250 utstillere i gata og i Martnashallen. Det er diverse arrangementer knyttet til martnan´ konserter, dans, revy, historiefortelling, tivoli og kjøring med hest og slede, matservering, for å nevne noe. Med hest og slede kommer det ca. 80 ekvipasjer med tilreisende fra Sverige og fjellbygdene rundt.

Det kommer mellom 70 000 og 80 000 besøkende til Rørosmartnan.

4.3.5 Rørosregionens Næringshage

Næringshagen for Røros og Tynsetregionene (Rørosregionen Næringshage AS) er et regionalt utviklingselskap i kommunene Holtålen, Røros, Os, Tolga, Tynset, Follidal, Alvdal og Rendalen. Næringshagen har også aktiviteter knyttet mot næringslivet i Tydal og Selbu.

Næringshagen omfatter fylkene Trøndelag og Hedmark, og skal være en drivkraft for morgendagens verdiskaping. Gjennom utvikling av lokalt og regionalt næringsliv skal de bidra til sysselsetting og utvikling av regionen, og med å legge grunnlaget for tilflytting og bosetting. De er en aktiv del av et landsomfattende kompetanse- og innovasjonsnettverk. Næringshagen bidrar til løpende forretningsutvikling og profesjonalisering av næringslivet i regionen for å skape lønnsomhet og evne til å møte morgendagens behov (fra hjemmesiden).

Næringshagen driver blant annet ordningen med fjelltrainee. Fjelltrainee-ordningen er viktig for rekruttering av yngre arbeidstakere til næringslivet i regionen. Kulturminnefondet har to traineer (fra august 2018). Det er også et bredt miljø innen datateknologi og markedsføring som retter seg mot ulike bedrifter, blant andre Infonett som arbeider med data/brebånd og virksomheter som Form til Fjells og Frontal Media på Røros og

DMT i Alvdal, som er et reklamebyrå som hjelper bedrifter med blant annet hjemmesider, digital markedsføring, design, film og foto.

En slik type organisasjon har også «temporære» ansatte.

Gjennom et nært samarbeid med NTNU og Røros kommune er næringshagen i gang med etablering et større FOU-prosjekt innenfor «Smart teknologi for reduserte klimagassutslipp og bærekraftig utvikling i verdensarvområder. Konkrete innovasjoner i Røros kommune.»

4.3.6 Rådhuset Vingelen

Rådhuset Vingelen i Tolga kommune arbeider for livskraftige lokalsamfunn gjennom å styrke og utvikle eksisterende næringsliv og legge til rette for nyetableringer og bosetting. Landbruk og tilleggsnæringer er et viktig satsingsområde. Rådhuset Vingelen bistår kommuner, fylkeskommuner, nettverk, lag og organisasjoner i arbeidet med å skape, bevare og videreutvikle livskraftige lokalsamfunn. De leverer blant annet mobiliseringsoppdrag, ulike former for prosjekt- og prosessledelse og utforming av strategidokumenter. Hedmark, Oppland og Sør-Trøndelag er de viktigste nedslagsfelt. Rådhuset Vingelen er for tiden involvert i et større utviklingsprosjekt knyttet til Uthusprosjektet.

4.3.7 Rørosmat

Rørosmat er et andelslag med mange aktive matprodusenter som andelseiere. Selskapet Rørosmat SA og merket «Røros – mat fra Rørostraktene» skal være Norges tydeligste merkevare innen lokalmat, og bidra til verdiskaping for medlemmene. Med et kontaktpunkt, en ordre og en levering, betjener de det norske dagligvare- og storhusholdningsmarkedet og formidler det mangfoldet av varer som våre medlemmer produserer.

I følge nettsiden «Destinasjon Røros» har Rørosmat gjort en formidabel jobb. Sammen med turistindustrien og lokal matindustri har Rørosmat bidratt til at Rørosregionen har utmerket seg som en av de ledende regionene på lokalprodusert mat. Økt bevissthet om lokale matvarer sikrer kvalitetsrike matopplevelser

for både lokalbefolkning og tilreisende når de besøker en av regionens mange spisesteder.

Rørosmat har 6-8 ansatte og rundt 30 leverandører. En av leverandørene er Røros Kjøtt som henter alt kjøtt til sin produksjon fra Røros slakteri.

4.3.8 Destinasjonen Røros

Destinasjon Røros er et felles destinasjonsselskap for kommunene Alvdal, Holtålen, Os, Røros, Tolga og Tynset med hovedkontor på Røros. Destinasjon Røros er hovedansvarlig for salg og markedsføring av Rørosregionen som reisemål inkludert drift av Turistkontor.

Destinasjonen Røros har en «bærekraftsprofil» der de arbeider for å ta vare på natur, kultur og miljø, og for å styrke de sosiale verdiene og være økonomisk levedyktig. I 2010 ble Destinasjonen Røros valgt som pilot i det nasjonale bærekraftsprosjektet og har siden den gang arbeidet for å sikre bærekraftig utvikling i reiselivet i regionen. På grunn av dette arbeidet har de vunnet flere priser. I 2011 og 2012 vant de 2 globale priser innen bærekraftig reiseliv, og i mars 2013 ble Røros kommune som en av de fire første sertifisert som bærekraftig reisemål. I 2015 ble Destinasjon Røros nominert til *Reiselivsprisen i Norge*, sammen med 2 andre kandidater. I 2016 ble Røros kommune resertifisert for tre nye år som bærekraftig reisemål.

Det er *6 fast ansatte* som er tilknyttet Destinasjon Røros.

I tillegg er det en rekke aktiviteter som er tilknyttet Destinasjon Røros. Ett av tiltakene er lokal mat og mathistorie, der det arrangeres lokalmatsafarier og med egne utdannede matguider. Det er hittil utdannet *40 lokalmatguider* i regi av Destinasjon Røros. Og som resultat av dette arrangeres det nå matsafarier både i Bergstaden og i omegn, for eksempel «Aursunden rundt» der det besøkes gårder og steder som serverer smakebiter av lokal produsert mat.

Et annet tilbud som er tilknyttet Destinasjonen Røros er guidede turer i naturområdene rundt Røros, som f.eks. Forollhogna nasjonalpark ved Os, Jutulhogget ved Alvdal, Tronfjellet mellom

Alvdal og Tynset, Bjøreggene naturreservat ved Tolga og Femundsmarka.

4.4 Nøkkeltall

I dette avsnittet oppsummeres omfanget av de som er direkte eller indirekte knyttet til kulturminnemiljøet.

4.4.1 Ansatte tilknyttet kulturminnemiljøet

Som det har gått frem av denne gjennomgangen er det ikke alle virksomheter eller miljøer der det har vært mulig å avdekke antall ansatte. I flere av miljøene er det tilknyttet medlemmer og frivillige som jobber med å formidle og ivareta ulike typer kulturminner, enten det dreier seg om historielaget og fortidsminneforeningens lokallag, eller det er virksomheter som bidrar til å opprettholde tradisjoner i form av lokal mat og husflid. Andre frivillige stiller opp på festivaler og arrangementer.

Av det som har vært mulig å tallfeste går det frem at et sted mellom *42 – 45 personer* er direkte knyttet til kulturminnemiljøet på Røros og omegn, dvs ansatte enten i forvaltningen, i museet og bygningsvernssenteret og i kulturminnefondet. Dette er i tråd med det som Distriktssenterets kom frem til i 2017 der de antyder at mellom *40 til 50 personer* jobber med kulturhistorie og kulturminner innen de tre største institusjonene / virksomhetene (Distriktssenteret 2017, s. 22).

I tillegg fikk vi opplyst at rundt *20 håndverksbedrifter* fra Røros og kommunene rundt er involvert i bygningsvernarbeidet. De fleste er enkeltmannsforetak, mens andre har to-tre ansatte.

Verdensarven har knyttet til seg en rekke personer gjennom organisasjonen Norges Verdensarv og Verdensarvrådet, som utgjør rundt *40 personer* i tillegg til Verdensarvkoordinatoren.

Ansatte knyttet til produksjon av lokalmat (Rørosmat som en del av Verdensarven) anslås til *6-8 fast ansatte*, i tillegg til at det er involvert rundt *30 leverandører*. Og Destinasjon Røros har *6 fast ansatte* i tillegg til at de også har «utdannet» *40 lokale matguider*, og har en rekke andre samarbeidspartnere.

Det er også viktig å få frem de frivillige aktørene som enten har påtatt seg styreverv eller er aktive medlemmer i kulturminnevern-organisasjonene. I Historielaget sitter det 11 personer i styret. I tillegg har vi trukket frem en rekke venneforeninger som fremme kulturminnene.

Sist men ikke minst skal vi nevne hva arrangementene utløser av lokal arbeidskraft: Martna'n, Vintervukku og Vinterfestspill. Skuespillet Elden har i alle fall 25 sentrale personer på listen, i tillegg til alle frivillige

4.4.2 Besøkende til Røros

Tall på besøkende til Røros har variert, men i de siste par årene regnes det med at det har vært i underkant av 1 million besøkende til Røros i løpet av et år. Rørosmuseet har hatt et stabilt besøkstall på rundt 55 000 registrerte gjester.⁹

⁹ Verdiskaping basert på natur- og kulturressursar. Distriktssenteret 2017.

5 Andre nasjonale kompetansemiljøer

5.1 Bryggen i Bergen og Bergen

Bryggen i Bergen ble oppført på UNESCOs verdensarvliste i 1979 i henhold til kulturelt kriterium III, som viser til et sted som «bærer et enestående, eller i det minste sjeldent, vitnesbyrd om en kulturell tradisjon eller om en levende eller utdødd sivilisasjon». I denne forbindelsen trekker UNESCO fram at Bryggen bærer vitnesbyrd om sosial organisering og illustrerer hvordan de hanseatiske kjøpmennene på 1300-tallet utnyttet plassen i sin del av byen, samt at den er en type nordlig «fondaco» (kombinert handelsdepot, bolig og ghetto for utenlandske kjøpmenn) som ikke fins noe annet sted i verden, hvor bygningene har forblitt en del av bylandskapet og bevarer minnet om en av de eldste handelspostene i Nord-Europa.

De fleste bygningene på Bryggen er i privat eie. «Stiftelsen Bryggen» eier i dag 36 av de 61 bygningene som inngår i verdensarven. «Stiftelsen Bryggen» og «Bryggens venner» ble dannet i 1962. Stiftelsen har som formål å bevare Bryggen i samråd med antikvariske myndigheter. Stiftelsen driver både med utleie av lokaler og sikring, vedlikehold og restaureringsarbeid.

Stiftelsen Bryggen har også en egen stab av tømrere med spesialkompetanse på tradisjonshåndverk. «Bryggen private gårdeierforening» er en sammenslutning av flere private eiere som tilsammen eier 24 bygninger. Bergen kommune er eier av Finnegården, bygningen som huser det Hanseatiske museum. Alle bygningene i privat eie kan bli istandsatt med opptil 90% finansiering gjennom «Prosjekt Bryggen», administrert av Hordaland fylkeskommune. De fredede bygningene på Bryggen

blir forvaltet som kulturminner av Fylkeskonservatoren i Hordaland fylkeskommune. De arkeologiske kulturminnene i middelaldergrunnen forvaltes av Riksantikvaren. Alt arkeologisk arbeid blir 100 prosent offentlig finansiert og de nødvendige utgravingene blir utført av NIKU.

Gjennom krevende istandsettingsoppgaver og videreutdanning har håndverkerne ved Stiftelsen Bryggen opparbeidet seg høy kompetanse innen tradisjonshåndverk. Kunnskapsinnhenting og samarbeid med tradisjonsbærere har vært et virkemiddel for økt forståelse for bygningene vi jobber med. Stiftelsen Bryggen stiller hvert år med en fagdag for skoleungdom. Dette er et samarbeid mellom alle skoler med ungdomstrinn i Bergen Kommune som en del av faget utdanningsvalg. Prosjektet har tittelen: «Ka vil DU bli?» Skoleungdom får komme ut til bedrifter og prøve seg i fagfelt som et ledd mot kunnskapsbasert valg av videregående opplæring.

Bryggen i Bergen har i dag *17 fast ansatte* som omfatter faglig ansatte innen restaureringshåndverk og administrasjon. Stiftelsen samarbeider blant annet med NIKU.

Andre kulturminnemiljøer i Bergen kommune

I tillegg til fagmiljøet som er tilknyttet Bryggen i Bergen har Bergen kommune en rekke kulturminnemiljøer som utgjør bred kompetanse på feltet.

Foruten Bryggen som står på UNESCOs Verdensarv-liste, er Bergens bykjerne definert som europeisk historisk by (ICOMOS) og Middelalderbygrunnen i indre by er fredet. 12 personer er ansatt hos *Byantikvaren* for blant annet å ivareta dette.

Bergen har også 8 museer, i tillegg til Bryggen, som dekker bred kompetanse både innen kunst- og kulturhistorie.

Det er også viktig å trekke fram *Hordaland fylkeskommune* som er en sentral aktør. Fylkeskommunen arbeider aktivt for å øke kulturminnekompetansen i fylket, og en hovedsatsing er

samarbeid om lokale kulturminneplaner mellom fylkeskommunen, staten, kommunene, museene og frivillige. I tillegg bidrar de med økonomisk støtte og ulike tilskuddsordninger, møteplasser, seminarer og kurs, jobber med utvikling av kommunalt handlingsrom i kulturminneforvaltning, og med å etablere dialog

mellom kommunene, museene og frivillige om formidling av kulturarv og verdiskaping.

5.2 Nidarosdomen og Trondheim

Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR) ble opprettet i 1869 for å gjenoppbygge Nidarosdomen. NDR har i dag ansvar for restaurering og vedlikehold av Nidaros Domkirke og Erkebispegården, samt formidling av disse anleggene, inkludert Museet Erkebispegården og Riksregalieutstillingen.

Virksomheten har 68 ansatte og består av tre fagavdelinger; Nasjonalt kompetansesenter for verneverdige bygninger i stein (tidligere verkstedene + forskning og utredning), Publikumsavdeling og Nasjonalt Pilegrimssenter. I tillegg finnes Administrasjon, kommunikasjon og marked samt en fagdirektør i kulturminneforvaltning

Bygghytta ved Nidarosdomen er av Stortinget utpekt til å være et nasjonalt kompetansesenter for bevaring og restaurering av verneverdige bygninger i stein.

Dette innebærer at virksomheten i tillegg til å restaurere og vedlikeholde Nidarosdomen og Erkebispegården skal bevare og videreutvikle de tradisjonelle håndverkene som er representert ved bygghytta. Handlingsbåren kunnskap fra de eldre, erfarne håndverkere til de nye har alltid vært vektlagt ved verkstedene, og tverrfaglig kunnskap står høyt i hevd. I dag kombineres den tradisjonelle, interne videreutdanningen av håndverkere med en bachelorutdanning i teknisk bygningsvern ved NTNU.

Senteret tilbyr

- Generell rådgivning vedrørende restaurering av verneverdige bygninger i stein
- Utarbeidelse av tilstands- og tiltaksrapporter
- Veiledning av håndverkere
- Fagkurs og foredrag (med eller uten praktiske demonstrasjoner).

Andre kulturminnemiljøer i Trondheim kommune

Også i Trondheim er det flere sentrale fagmiljøer som jobber med kulturminner og kulturminneforvaltning. Byen har 30 museer, hvorav *Trøndelag Folkemuseum på Sverresborg* er det største. Museet er et av landets største kulturhistoriske museer med samlinger av

bygninger og gjenstander, arkivmateriale og et omfattende historisk fotoarkiv. Museet har mer enn 80 antikvariske bygninger, som viser trøndersk byggeskikk fra bygd til by, fra fjell til fjære, fra samegammer til trepaléer. Stavkirka fra Haltdalen er fra 1170-tallet, men ellers dateres de fleste husene til 17- og 1800-tallet.

Museet har til sammen 32 ansatte, tre av dem er tilknyttet bygningsvern.

I tillegg utgjør *Byantikvaren* med sine 8 ansatte en sentral del av kulturminnemiljøet i kommunen. Kontoret har en faglig rådgiverrolle og er ikke kulturminnemyndighet; myndigheten er delegert til Riksantikvaren.

I Sør-Trøndelag er *fylkeskommunen* adressat for de fleste henvendelser til kulturminnemyndigheten. Unntak gjelder kulturminner i grunnen i Midtbyen som håndteres av Riksantikvarens stedlige representant, og skipsfunn eldre enn 100 år, som forvaltes av NTNU Vitenskapsmuseet.

Det har alltid vært tett samarbeid mellom byantikvaren og andre kommunale enheter, først og fremst byplankontoret og byggesakskontoret. I tillegg har det jevnlig vært samarbeidet med fylkeskommunens kulturminnefaglige miljø.

5.3 Rjukan og Notodden

Den 5. juli 2015 ble Rjukan-Notodden industriarv innskrevet i UNESCOs verdensarvliste. Rjukan–Notodden industriarv strekker seg fra Møsvatn i Vinje til Heddalsvannet på Notodden, med til sammen 97 signifikante objekter.

Innskrivingen bygger på en epokegjørende oppfinnelse; industriell fremstilling av gjødsel til landbruket ved hjelp av vannkraft. Professor Kristian Birkeland og ingeniør Sam Eyde ledet an i utviklingen av den elektriske lysbueovnen som gjorde det mulig å binde luftens nitrogen og lage gjødsel til bonden. Ved å temme fossen og føre vannet gjennom tunneler og rør ble det mulig å lage store kraftverk og store mengder elektrisk kraft. Det er tidenes viktigste oppfinnelse i Norge.

I 2017 fikk Rjukan-Notodden industriarv autorisasjon som Verdensarvsenter, samme år som Røros. Senteret ble organisert som del av stiftelsen Norsk industriarbeidermuseum (NIA), og

lokalisert i museets lokaler på Vemork i Rjukan og Lysbuen/Tinfos på Notodden.

Etter at museet stod ferdig i 1988 har det gradvis endret seg til å bli et mellomstort museum som forvalter seks besøksområder med hver sine særpreg. Stiftelsen består av Norsk Industriarbeidermuseum Vemork, Tinn Museum, Heddal Bygdetun, Rjukanbanen, Telemarksgalleriet og Lysbuen Industrimuseum. Lokal historie står sterkt i alle besøksområdene og det finnes også en helt unik historie å formidle innen jordbrukshistorie, industri-, krigs- og kunsthistorie.

Museene har årlig nær 100 000 besøkende. Til sammen er det ansatt 35 personer på museet, 6 av disse er knyttet til Verdensarvsenteret.

5.4 Stiftelsen Lillehammer museum - Maihaugen og Norsk håndverksinstitutt

Lillehammer museum har rundt 90 fast ansatte, og en omsetning på ca. 75 millioner og 180 000 besøkende i året. Museet er organisert som en stiftelse og har en nasjonal oppgave gjennom forvaltning og driftsansvar for Maihaugen, Postens historiske samlinger, dikterhjemmene Aulestad og Bjerkebæk og Norges Olympiske Museum og Norsk Håndverksinstitutt.

Lillehammer museum er en vitenskapelig institusjon som har som formål å samle inn, dokumentere og formidle kunnskap om materielle og immaterielle kulturminner, fortrinnsvis for tiden etter reformasjonen. Med utgangspunkt i samlingene skal stiftelsen drive forskning og formidle kunnskap gjennom utstillinger, publikasjoner, undervisning og andre former for informasjon. Museet har et nasjonalt ansvar når det gjelder håndverk, håndverkstradisjoner og samtidsdokumentasjon. For bygdesamlingen og bysamlingen på Maihaugen er det geografiske ansvarsområdet Gudbrandsdalen og Lillehammer.

Maihaugen er den klart største av disse, og blant faglig ansatte finner vi blant annet 8 museumshåndverkere, 9 samlingsforvaltere og 13 som er ansatt på kulturhistorisk avdeling.

Norsk håndverksinstitutt – senter for immateriell kulturarv.
Norsk håndverksinstitutt ble opprettet i 1987 på oppdrag fra

Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet, da under navnet Handverksregisteret på Maihaugen. I 2013 fikk instituttet dagens navn. Norsk håndverksinstitutt ble i 2010 akkreditert av UNESCO som rådgivende organisasjon.

Instituttet arbeider med å dokumentere, bevare og fremme tradisjonelt håndverk som kunnskap, kultur og yrke samt øke samfunnets kjennskap til og respekt for håndverkstradisjoner, i tråd med UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven. Siden oppstarten av Håndverksregisteret på Maihaugen i 1987, har instituttet utvidet ansvarsområde: Håndverksregisteret, Dokumentasjons- og opplæringsprosjekter, Sekretariatet for små og verneverdige fag, Stipendiatorordningen for håndverkere, Stipendiater i håndverk, Løfte håndverket samt Immateriell kulturarv.

Instituttet har 14 ansatte, hvorav 8 er faste stillinger og 6 er stipendiater. Det utlyses to stipendiatstillinger i året med varighet i 3 år.

6 Røros og Fjellregionen som kompetansemiljø

I dette kapitlet drøftes Røros og Fjellregionen som kompetansemiljø og hvordan kulturarvstatusen og det sterke kulturminnevernet preger stedet. Som vi har vist i rapporten er det mange personer og virksomheter som på en eller annen måte er tilknyttet kulturminnevernet og som vitner om et sterkt engasjement og en sterk stedsidentitet. Spørsmålet er imidlertid om kompetansen som må til for å opprettholde Røros og omegn som et kulturminnevernsentrum i regionen er «bærekraftig» fremover. Ikke minst gir status som et verdensarv-område visse «forpliktelser» og forventinger om å kunne ivareta arven slik den er ivaretatt til nå.

6.1 Kulturarv både som mål og virkemiddel

Kulturarven kan forstås både som et mål i seg selv og som virkemiddel for andre formål (Skogheim og Vestby 2010, s. 20). Kulturarv er kilde til både opplevelse og kunnskap og til identitet, tilhørighet og stolthet, noe som kan oppfattes som ikke-målbare størrelser i økonomisk forstand. Som virkemiddel eller instrument kan kulturarven for eksempel brukes som et middel i stedsutviklingsprosesser og som virkemiddel for næringsutvikling og økonomisk vekst i konkurranse med andre byer og regioner. I tillegg kan formålet være å utvikle og markere stedets særpreg og lokale identitet (ibid). For Røros gjelder alle de nevnte tilnærmingene.

6.1.1 Stedets mange identiteter

Selv om Røros er mest kjent for sin bergverkshistorie har det utviklet seg mange stedsidentiteter eller stedsbilder av Røros, og som på ulike måter knytter seg til utviklingen av Røros som et

bergverksamfunn. Et sted har ulike identiteter og stedsbilder avhengig av hvem som ser og opplever stedet, og turistens blikk sett utenfra er ofte noe annet enn det fastboende har (Ruud m.fl.2006). Et eksempel på Røros sin stedsidentitet er det fysiske stedet med de karakteristiske gatene med de gamle husene og slagghaugene. For *beboerne* i de verneverdige husene kan kulturminnevernet oppleves som en begrensning som setter strenge restriksjoner for hva de kan gjøre med bygningene sine. De får ikke male huset i den fargen de vil, eller bytte ut vinduene. For dem kan kulturminnevernet fremstå både som en verdi men også som en hemsko. Samtidig har strenge vernerestriksjoner i bygningsmiljøene bidratt til å tiltrekke *turister* til Røros og som på mange måter gjør stedet til en turistattraksjon. Folk kommer fra hele verden for å se husene og gatemiljøet «slik de alltid har vært».

Det er imidlertid liten tvil om at *Verdensarven* er en viktig del av byens identitet. Både kommunen, næringslivet og de ulike forvaltningsinstitusjonene i området bygger på verdensarvstatusen i sitt arbeid. Ikke minst er Verdensarven sammen med folkehelse en av to gjennomgående temaer i *kommuneplanens samfunnsdel* for Røros. Samfunnsplanen var resultat av en omfattende prosess som involverte nær 500 innbyggere. De kom med verdifulle synspunkter og hadde stor påvirkning på planens innhold. Det var særlig kulturminnene som største fortrinn i verdiskaping som ble vektlagt.¹⁰ Verdensarven skal også legge føringer i mange år fremover i arbeidet med ny sentrumsplan og kommunedelplan som nå skal revideres.

Verdensarvstatusen bidrar sterkt til Røros som turistattraksjon. Gjennom å få verdensarv-status dokumenteres det at stedet er unikt på verdensbasis. En generell betraktning knyttet til turisme er for øvrig at en må passe på at turistmengden på Røros er passe voksende, men ikke for stor. Byen er liten og balansen mellom fastboende og turister er viktig å ivareta. Byen vil miste sitt genuine «uttrykk» eller image dersom turismen blir for stor.

Stedsidentitet knyttes også til *lokal-mat satsingen* på Røros, og dette har blitt sterkere de senere årene. Verdensarven har gitt grunnlag for at lokalmat-aktøren Rørosmat kan bygge sin merkevare på Rørosnavnet, og ser et handlingsrom som kan utnyttes når andre

¹⁰ Kommuneplanens samfunnsdel 2016-2028. Røros kommune.

muligheter blir mer «lukket» gjennom vern. Den voksende økonomiske verdiskapingen har bidratt til at det er mer attraktivt å drive som matprodusent i regionen rundt Røros, og ifølge Distriktssenteret rapport fra 2017 har dette igjen bidratt til å demme opp for avvikling innenfor landbruket. På den måten kan en også si at verdensarv-statusen har bidratt til å opprettholde Røros som en *landbrukskommune*. I følge en av informantene er det viktig å huske på at Røros er en aktiv landbrukskommune. Det påpekes i intervjuene at det er et potensiale for å utnytte for eksempel matproduksjonen bedre og koble det til Verdensarven og turismen.

Andre indikasjoner som viser at Verdensarven har hatt betydning for Røros og omegn, er Røros som senter for fagpersoner. For eksempel ble det arrangert et stort kurs med deltakere fra hele verden i 2017, noe som bidrar til å gjøre Røros bedre kjent som en attraktiv turistdestinasjon utover landegrensene, og ikke bare innen fagpersoner som arbeider med kulturminnevern. Byen får også besøk av utenlandske fagpersoner fordi de har hørt om Verdensarven og vil lære både om kulturminneforvaltningen og om håndverk. De årlig tilbakevendende «Håndverksdagene» på Rørosmuseet/bygningsvernsenteret har høy status nasjonalt som læringsarena for antikvarisk håndverk. Ca 100 håndverkere deltar på kursvirksomheten i løpet av disse dagene i august.

6.2 Røros som kulturkommune i konkurranse med andre

De fleste forbinder trolig Røros med kultur, kulturminner og kulturarv, enten de kjenner til gruvevirksomheten med slagghaugene som ga grunnlaget for byen eller de kjenner det pittoreske gatebildet og de gamle husene. Men ikke alle vet at Røros også i flere år har vært kåret eller nominert til priser innen kulturfeltet i konkurranse med andre kommuner.

6.2.1 Norges beste kulturkommune

I 2018 fikk Røros tittelen *Norges beste kulturkommune* for sjuende gang på rad etter å ha scoret best på ti ulike kulturbaserte kriterier i

den årlige oversikten fra Telemarkforskning.¹¹ Kriteriene som kommunene blir målt etter er kunstnere, kulturarbeidere, museumstilbud, konserter, kino, bibliotek, scenekunst, kulturskole + den kulturelle skolesekken, sentrale tildelinger og frivillighet. Røros skilte seg ut fordi de var gode på alle kategorier. Det fremheves at Røros har kulturbegivenheter hver helg.

6.2.2 Rørosmeieriet kåret som bærekraftig produkt

Våren 2018 debuterte Rørosmeieriet med en fjerdeplass i den årlige bærekrafts-kåringen «Sustainable Brand Index». – *Jeg må si at jeg rett og slett ble litt stolt, sier meieribestyrer Trond V. Lund i ei pressemelding.* «Sustainable Brand Index» er Nordens største merkevareundersøkelse innen bærekraft. Undersøkelsen baserer seg på tilbakemeldinger fra mer enn 6200 norske respondenter, og dette er første gang respondentene har blitt spurt om deres kjennskap og vurdering av Rørosmeieriet.

-Vi møter her sterk konkurranse fra store og kjente merkevarer som NSB, IKEA, Tine og Q-meieriene. Det er helt fantastisk at Rørosmeieriet kommer på en fjerdeplass når over 6000 nordmenn spørres, sier Lund. NSB vant kåringen i år. Bak Rørosmeieriet klatrer Q-meieriene til en 5. plass, mens Tine kom på en 9. plass. Suksessen ligger i at vi styrer etter våre verdier. Vår visjon er: Rørosmeieriet: i takt med naturen, og verdiene ekte, engasjert, kompetent, troverdig og effektiv er helt sentrale i vårt operative og strategiske arbeid, sier Lund.

Undersøkelsen er gjennomført årlig i Norge siden 2013 og har som mål å belyse bærekraft samt spre og øke kunnskapen om det. Respondentene er et representativt utvalg av ca 6200 i alderen 16–70 år.¹²

6.3 Rekruttering av håndverkere

Det som synes å være den største bekymringer, og som kommer fram i intervjuene, er rekruttering og utdanning av håndverkere som kan ivareta eldre håndverksteknikker og utføre arbeider innen antikvariske prinsipper. De eldre blir det færre av, og de yngre lærer ikke det eldre håndverket. Det er behov for håndverkere som

¹¹ TrønderAvisa 02.11.2016

¹² Naeradio.no 12-04.2018.

både kan håndverket som tilfredsstillende dagens krav til standard, og som har kunnskap om de gamle teknikkene og som kan bygge etter antikvariske prinsipper. Husene må tilfredsstillende begge typer krav. En ser også at antall private oppdrag har økt dramatisk den siste tiden og det er lang ventetid på kvalifiserte håndverkere.

En skulle tro at de videregående skolene som ligger i Røros og kommunene rundt tilbyr linjer eller undervisning i håndverksfag som vil komme kulturminnevernet i lokalmiljøet til gode, og som ville bidra til å «sikre» ungdom arbeid på hjemstedet. Det er ikke tilfelle på Røros. Det fortelles at det ikke er noe form for organisert samarbeid mellom for eksempel Bygningsvernssenteret og Røros videregående skole. Et slikt samarbeid er avhengig både av læreres egen interesse og ikke minst av å få faget inn i lærerplanen – noe som er en byråkratisk prosess og som ikke kan avgjøres på lokalt nivå.

Det er imidlertid enkelte tiltak som gjøres for å rekruttere håndverkere. Bygningsvernssenteret samarbeider med blant annet fagskolen på Gjøvik, og har i løpet av siste året hatt flere helgesamlinger på Røros. De har også samarbeid med skoler i Valdres og Telemark. Informantene påpeker at det er viktigere med fagskoler som utdanner innen lærerhåndverkene enn bachelor-graden. Fagskolene må godkjennes av Nokut. Riksantikvaren har i brev til alle regionene påpekt at det er viktig å utdanne snekkere med antikvarisk kompetanse.

En av årsakene til at det kan være vanskelig å rekruttere unge til håndverksyrker som også ivaretar antikvariske prinsipper, sies å være at ungdom som utdanner seg innen håndverksfagene tenker «for seint» på de antikvariske verdiene og utdanner seg følgelig innenfor det som er «tidens» krav.

Det ble fortalt at et lokalt malingsfirma kun for få år siden begynte å kunne tilby linoljemaling til eiere av gamle hus, og som var noe «nytt» for folk flest. Linoljemaling ble tidligere brukt på gamle hus, men den kunnskapen var tydeligvis ikke noe huseiere flest hadde. Dette sier noe om både kunnskap om gamle metode og teknikker som kan gå i glemmeboka dersom det ikke satses også på å lære opp «menigmann», og som vil kunne gå ut over bevaring av eldre kulturminner på sikt.

6.4 Kulturminner som hverdagens omgivelser

Selv om mange er bosatt enten på gårder eller i boligområder utenfor kulturminnemiljøet på Røros, er det også en del beboere som bor i de gamle husene med verne- eller fredningsstatus i Bergstaden. I hvilken grad er beboerne bevisste hvilke antikvariske verdier de lever i til daglig, og som dreier seg om noe mer enn å bo i en verneverdig eller fredet bygning som begrenser fysiske endringer i selve huset? I hvilken grad har innbyggere kunnskap om historiske spor, aldersverdi eller vedlikehold?

I følge informantene er det ikke alle som har forståelse for den antikvariske verdien av husene de bor i, og hva som er mulig å gjøre noe med slik at husene kan ivareta dagens krav til standard uten at man ødelegger den historiske verdien.

Å få et fredningsvedtak på eiendommen kan få økonomiske konsekvenser for den enkelte eier og bety begrensninger for næringsutvikling, noe som enkelte eiere har vært bekymret for. I Røros har kommunestyret vedtatt at fredete bygninger unntas for eiendomsskatt slik at dette kompenserer noe for den begrensningen som ligger i et fredningsvedtak.

7 Kulturminnemiljøet på Røros og i Fjellregionen - sentrale funn

I de foregående kapitlene har vi dokument et bredt omfang av ulike typer kulturminnemiljøer vi finner på Røros og i Fjellregionen og hvilken kompetanse disse representerer. Inkludert i dette har vi også fått et bilde av mangfoldet som miljøene representerer og de ulike typene aktører som er involvert i kulturminnemiljøet.

I dette kapitlet skal vi oppsummere hovedfunnene i rapporten.

7.1 Mange aktører er involvert

Innenfor kulturminnefeltet i Røros og i Fjellregionen finner vi en rekke ulike fagpersoner og fagmiljøer som på ulike måter bidrar til et omfattende fagmiljø. Som tidligere skrevet har det vært vanskelig å fastslå nøyaktig hvor mange som jobber innen kulturminnevernet og som har dette som levebrød. Men vi tar ikke for hardt i ved å antyde et tall mellom *100 og 110 personer* som enten er ansatt i de største kulturinstitusjonene / virksomhetene, som er håndverkere eller som er tilknyttet nettverket rundt Verdensarven (Norges Verdensarv, Verdensarvrådet og Verdensarvkoordinatoren). Det dreier seg om representanter fra kommunene, fylkeskommunene og museer. I tillegg kommer de virksomhetene som kan knyttes til feltet gjennom næringsvirksomhet. Her kan det dreie seg om *70-80 personer* knyttet enten til produksjon av lokal mat eller til Destinasjon Røros.

Innen forvaltningen

De to *fylkeskommunene Hedmark og Sør-Trøndelag* har viktige roller som kulturminneaktører i de berørte områdene rundt Røros og Cicumferensen. Deres rolle er å gi råd og saksbehandle etter kulturminneloven og plan og bygningsloven, og fylkeskommunene har et førstelinje ansvar i saker som berører kulturminnevernet. De bidrar til å gjennomføre skjøtsel og vedlikehold på kulturminnene, samt søker om og fordeler tilskudd til dem. De to fylkeskommunen har også en rolle som deltaker i Verdensarvrådet.

Riksantikvaren er også sentral som forvaltningsmyndighet, og gir økonomisk støtte til stillinger og virksomheter.

I *kommunene* har foruten ansatte i kulturkontorene også de som utarbeidet plandokumentene sentrale roller når de gjelder å forvalte kulturminner. Gjennom blant annet kommuneplanene legges føringer for vern av bevaringsverdige området og landskap, i tillegg til at kulturarven er en viktig dimensjon i kommunens satsingsfelt på andre oppgaver, noe som særlig gjelder Røros.

Håndverkere

Særlig innen bygningsvernet er det flere aktører som innehar og utvikler kunnskap om antikvariske håndverksprisnipper, enten det dreier seg om snekkerhåndverket, malingsteknikker, takdekking eller muring. I tillegg til miljøet på Bygningsvernsenteret på museet på Røros, brukes håndverksbedrifter i de andre kommunene til å ivareta kulturminner.

Fagpersoner innen kulturminnevernet

Ansatte på museene, i kommunenes planavdeling, på kulturkontorene og innen naturforvaltningen representerer omfattende kompetanse innen sine fagfelt. Det dreier seg om alt fra vern, konservering og kunnskapsformidling til planarbeid.

Kulturnæringer

En del av næringslivet, særlig på Røros, har utviklet næringsvirksomheten som en følge av verdensarvstatusen, dette gjelder særlig innen matkultur. I tillegg er turistnæringen en viktig aktør.

Frivillige

Rapporten har avdekket en rekke aktiviteter og miljøer som er knyttet til kulturfeltet, men som ikke har dette som profesjon. Her bør særlig betydningen av historielagene fremheves. Disse miljøene spiller en stor rolle særlig for formidling av kulturarven gjennom artikler og årbøker, men også gjennom arrangementer. \

7.2 Nettverk styrker kompetansen

I tillegg til de mange ulike aktørene som er involvert, har rapporten avdekket en rekke nettverk og samarbeidsrelasjoner på tvers av forvaltningsnivåer, fagområder og kommuner. Gjennom nettverk og samarbeidsorganer er det tydelig at arbeidsmåter, kompetanse og felles forståelse for arbeidet styrkes. På den måten profesjonaliseres og tydeliggjøres roller og rolleforståelse. Dette gjelder både innen den kommunale- og regionale forvaltningen, miljøet rundt verdensarven, fagfolk innen kulturvern, naturvern og håndverk, aktører innen reiseliv og næringsutvikling samt de mange frivillige som er involvert i kulturminnearbeid.

7.3 Hva får kommunene rundt Røros ut av verdensarven?

Rapporten har avdekket hvordan verdensarven på ulike måter berører kulturminnene i nabokommunene til Røros. Fordi kommunene er en del av verdensarven kan de, etter prioriteringer i fagrådet, søke Riksantikvaren om støtte til istandsetting av kulturminner og støtte til prosjekter. Det kan dreie seg om å sette i stand bygninger, tun og eller objekter i kulturlandskap. Eksempler er blant annet Oddentunet og Narjordet i Os kommune, og uthusprosjektet som nå omfatter hele Circumferensen.

Kulturminnene er viktige markører både for å kunne markedsføre kommunene utad som turistdestinasjon og markører for innbyggerne som for eksempel samlingssted for arrangementer og som kunnskapsformidling. Spørsmålet er om de kulturminnene som er restaurert de senere årene hadde blitt ivaretatt på samme måte *uten* at kommunene var en del av verdensarv-området, enten direkte gjennom økonomiske støtte som resultat av verdensarven, eller som en indirekte årsak.

En annen side av dette er i hvor stor grad ringvirkningene av verdensarven bidrar til sysselsetting, og ikke minst oppblomstring av frivilligheten (lag og foreninger) som jobber for å ivareta og formidler kunnskap.

I tillegg til antakelsen om at kulturminnene i nabokommunene har fått en annen status med verdensarven, er også det faglige nettverket av betydning både for de som skal forvalte kulturarven og for sysselsetting/håndverksbedrifter.

7.4 Hva skiller miljøet på Røros fra de andre nasjonale miljøene?

Hovedinntrykket er at kulturminnemiljøet rundt Røros og omegn først og fremst utmerker seg med *bredden i kompetanse*, og som dreier seg om både vern og forvaltning av kulturminner, kulturlandskap og om natur, samt om kompetanse på bygningsvern og bygningshåndverk etter antikvariske prinsipper. Dette er i stor grad også knyttet til *det rurale*, og som de andre miljøene i mindre grad ivaretar.

Samtidig inngår kulturminnevernet som en naturlig del av dagens næringsutvikling i Røros og omegn. Det dreier seg om alt fra å sette mattradisjoner inn i nye kontekster, til å utvikle turistnæringen i lys av verdensarv-statusen.

Sammenlignet med de andre nasjonale miljøene ser vi at disse har omfattende kompetanse på sine områder, enten det handler om antikvariske håndverksteknikker, konservering av gjenstander eller kulturhistorisk kompetanse om kulturminnene generelt. Samtidig er felles for de andre miljøene nettopp at de har spisskompetanse på sine spesifikke felt, enten det er middelalderbygninger og trehus, murerhåndverk og steinkirke, håndverksteknikker eller det handler om industrikultur.

Så langt vi kan se har *ikke de andre miljøene den samme bredden i arbeidet med i kulturminner som vi finner på Røros og omegn*, selv om flere av de andre miljøene har større fagmiljøer.

7.5 Kan miljøet samlet håndtere nasjonale funksjoner?

Et spørsmål som kan være relevant å belyse når det gjelder kulturminnemiljøets samlede kompetanse på Røros og i Fjellregionen er om miljøet kan håndtere nasjonale, og eventuelt internasjonale funksjoner.

I avsnittet over kom det fram at miljøet i og rundt Røros først og fremst utmerker seg med en bredde i kompetansen som vi ikke finner i like stor grad i de andre miljøene vi har sett på. Det er særlig kombinasjonen av kompetanse på kultur- og naturforvaltning som utmerker seg, der forvaltning av kulturminner i stor grad knyttes til den gamle bergverksdriftens kulturlandskap. Dette er spredd over et stort geografisk område og omfatter alt fra rester etter bosettinger som setre og koier, gjerder og teiger, til levninger direkte fra gruvedriften. Samtidig er det viktig å påpeke at hovedtyngden av kompetansen er lokalisert i Røros kommune.

I tillegg til den brede faglige kompetansen som miljøet i kommunene tilsammen forvalter, finner vi også bred forvaltningskompetanse. Verdensarvkoordinatoren har en sentral rolle nettopp som koordinator, i tillegg til Byantikvaren på Røros. Videre har lokaliseringen av og aktivitetene rundt Kulturminnefondet betydning for det lokale kulturminnemiljøet, selv om fondet har en nasjonal oppgave. Kulturminnefondet har betydelig og viktig kunnskap både om forvaltning og kulturminnevern som det lokale miljøet i og rundt Røros også nyter godt av.

Slik vi ser det vil derfor kulturminnemiljøet i og rundt Røros kunne ha nasjonale funksjoner knyttet til vern og forvaltning av kulturmiljøer. I den sammenheng vil det være viktig å utvikle strategier for dette lokalt, og å styrke og videreutvikle både de enkelte miljøer som Bygningsvernseter, nettverkene knyttet til Verdensarvkoordinatoren, Kulturminnefondet og museene og båndene miljøene imellom.

7.6 Hvordan utnytte potensiale bedre?

Det er, som tidligere skrevet, liten tvil om at Røros og omegn genererer verdier i form av arbeidsplasser og kunnskapsutvikling som er relatert til kulturminnefeltet. Stedet har mange kulturressurser samlet på et lite område. Samtidig kan det alltid være potensiale for å bli bedre. Her skal vi komme med noen refleksjoner om hva som kan bidra til at Røros kan utnytte sitt potensial som kulturminnesenter eller «kulturminnehovedstad» enda bedre.

Utover det som nevnes her kan det være flere forhold som kan bidra til å gjøre Røros mer kjent og mer attraktivt.

- Potensiale for markedsføring. I hvilken grad gjenspeiles for eksempel Verdsarv-statusen i bedriftene og i næringslivet generelt?
- Potensiale for å utvide overnattingstilbudet ved å kunne tilby flere alternativer som er billigere enn det dagens hoteller kan tilby. Studenter og andre som kommer til Røros for lengre opphold, for eksempel i forbindelse med kursvirksomhet, har få andre alternativer enn hotellene.
- Bevissthet knyttet til verdensarven – hvor viktig er status som Verdsarv-by for folk flest? Og i hvilken grad er denne statusen med å prege folks adferd og oppfatninger? I den sammenheng bør det utvikles et utdanningstilbud på videregående nivå for å bidra til å sikre rekruttering av håndverkere lokalt.
- Sterkere profilering og aktivitet internasjonalt. Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen har en «høy stjerne» både i ICOMOS og ICCROM, og etter hvert også i IUCN (den internasjonale naturvernorganisasjonen). Sett i lys av at sammenhengen mellom natur-kultur – samfunn styrkes innenfor UNESCO-systemet, er verdensarven Røros bergstad og Circumferensen et godt eksempel både fra naturens side og innenfor forvaltningen.

Litteratur

- Andersen, S og Brønne, J (2006) *Kulturminneforvaltningens og planarbeidets historie på Røros*. NIKU-rapport 10:2010. Oslo: NIKU.
- Gjelsvik, E (2014) *Verdensarvens trange fødsel. I «Røros. Refleksjon etter 30 år som verdensarv»*. Oslo: Pax forslag.
- Distriktssenteret (2017) *Verdiskaping basert på natur- og kulturressursar*.
- Ibenholt, K, Bowitz, E og Becken, L-E (2009) *Verdiskaping og kulturminner*. Forskningsrapport 2009-057. Oslo: Econ Pöyry.
- Ruud, M og Skogheim, R (2016) *Norske kulturminnefond som statlig forvaltningsorgan – en evaluering*. NIBR-rapport 2016:13. Oslo: NIBR.
- Skogheim, R og Vestby, G. M (2010) *Kulturarv og stedsidentitet. Kulturarvens betydning for identitetsbygging, profilering og næringsutvikling*. NIBR-rapport 2012:14. Oslo: NIBR.

Media

Går for fredning. Arbeidets rett. 03.11.2016

Norges beste kulturkommune. TrønderAvisa 02.11.2016

Naeradio.no 12.04.2018

Nå blir Lortholbua og 19 andre skogkoier fredet – skal sikre viktig kulturhistorie. NRK Trøndelag 23.10.2017.

NIBR-rapport 2018:11